

MALMÖ HÖGSKOLA
Hälsa och samhälle

TUSEN BILDER, TUSEN ORD

ETT SOCIALT KREATIVITETSPROJEKT MED
UNGA HBTQ-PERSONER

ELIN MÖRKBERG

A THOUSAND PICTURES, A THOUSAND WORDS

**A SOCIAL CREATIVITY-PROJECT WITH
LGBTQ YOUTH**

ELIN MÖRKBERG

Mörkberg, Elin. Tusen bilder, tusen ord. Ett socialt kreativitetsprojekt med unga hbtq-personer.

Examensarbete i socialt arbete 15 högskolepoäng.

Malmö högskola: Hälsa och Samhälle, enheten för socialt arbete, 2011.

The aim of the essay is to explore how so called "safe spaces" are built, and the part that creativity can play in this construction. The essay also explores the duality of idea-based social work that at the same time strives to support vulnerable groups and strives to make social and political changes. The essay has its empirical base in the RFSL Ungdom project "Tusen bilder, tusen ord" (A thousand pictures, a thousand words). RFSL Ungdom is the Swedish youth organization for homosexual, bisexual and transgender rights. The object of "Tusen bilder, tusen ord" is to increase psychological well-being amongst queer youth under the age of 26 by providing a safe space where they can meet, and by encouraging their creative expressions in various workshops which are led by queer-identified artists. The essay is conducted through semi-structural interviews with participants in the project, and through participating observations of some of the workshops. Its theoretical base is previous research in the concept of safe spaces, strategies of resistance, and creativity. The result shows that the safe space "Tusen bilder, tusen ord" is constructed in various ways, for example identification with each other and a "queer identity" and through the trust that participants in the project felt towards the organization RFSL Ungdom. The creative expressions established an air of openness and understanding in the group, and also served as ways to reshape and transform the heteronormative surroundings, through the project's art-exhibition, and through the inner queer fantasy space bricolage.

Nyckelord: Hbt, hbtq, kreativitet, RFSL Ungdom, socialt arbete, safe space, säkra platser, "Tusen bilder, Tusen ord", unga.

INNEHÅLL

INNEHÅLL	3
INLEDNING	4
BAKGRUND	5
Ett normkritiskt perspektiv	5
Queerteori och heteronormens effekter	6
Ett normkritiskt språk	6
Hbt-personer och socialt arbete	8
Normkritik och Egaliamodellen som metoder i socialt arbete	10
Kreativitet som metod i socialt arbete med unga hbt-personer	10
Projektet tusen bilder, tusen ord	11
PROBLEMFÖRMULERING	12
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	13
Syfte	13
Frågeställningar	13
METOD	13
Urval och materialinsamling	14
Materialanalys	15
Etiska överväganden	15
TIDIGARE FORSKNING OCH TEORI	16
Säkra platser	17
Problematiserande av säkra platser	18
Kreativitet	19
Platsers betydelser för kreativitet	20
RESULTAT OCH ANALYS	20
Olika ingångar	21
Sammanfattning ”Olika ingångar”	22
Att bygga en säker plats	22
Queer-identiteter – relationer som säkra platser	23
RFSLs och RFSL Ungdoms förtroendekapital	24
De normkritiska metoderna	25
De fysiska platserna	25
De kreativa uttrycken	25
Att prata om det, och att slippa prata om det	26
Sammanfattning ”Att bygga en säker plats”	27
Kreativa platser	28
Att bygga en plats för kreativitet	29
Fantasin – en plats för avslappning och förvandling	29
Utställningen – en plats för motstånd	30
Sammanfattning ”Kreativa platser”	32
SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION	33
KÄLLOR	36
BILAGA 1, INTERVJUGUIDE	39
BILAGA 2, OBSERVATIONSSCHEMA	40
BILAGA 3, MAIL TILL DELTAGARNA	41

INLEDNING

There's something about music that is so penetrating that your soul gets the message. No matter what trouble comes to a person, music can help him.
(Mahalia Jackson)

It is only by putting it into words that I make it whole; this wholeness means that it has lost its power to hurt me; it gives me – perhaps by doing so I take away the pain – a great delight to put the severed parts together.
(Virginia Woolf)

Human beings are not built in silence, but in word, in work, in action-reflection.
(Paolo Freire)

Kreativitet är en mångfacetterad företeelse som beroende på sammanhang ges många olika betydelser. Genom historien har kreativa uttryck spelat en stor roll i många sociala rörelser. I Sverige sjöng medlemmar i arbetarrörelsen i kör och spelade teater, och inte minst litteraturen var en viktig del i framväxten av rörelsen. Med utgångspunkt i Brasilien arbetade Augusto Boal under många år med osynlig teater och forumspel som metoder för frigörelse och revolt. I den tidiga kvinnorörelsen i Sverige återfinns många konstnärer och författare, Siri Derkert och Elin Wägner är bara två av dem. På Västbanken i Palestina finns ”The Freedom Theater” där barn och ungdomar från flyktinglägret i Jenin lär känna sig själva och sin historia genom den kreativa processen, och vars grundare Juliano Mer-Khamis ständigt talade om kreativitetens viktiga roll i social förändring. Den under senare decennier framväxande ”Gör det själv”- eller DIY-rörelsen betonar den egna kreativitetens kraft som ett motstånd mot det massproducerade och det kommersiella, exempelvis genom att tillverka egna kläder och skivor, sända piratradio eller ge ut fanzines.

Kreativitet tillskrivs ofta också en läkande kraft. Sjukhusclowner hälsar på sjuka barn och inom det terapeutiska fältet finns bland annat bild-, musik- och rörelseterapi. Vi nås av nyheter som att den som sjunger i kör är gladare och att kulturkonsumenter lever längre. I socialt arbete med arbetslösa och långtidssjukskrivna används inte sällan hantverk eller andra kreativa uttryck i rehabiliterande syfte.

År 2009 till och med 2012 genomför Ungdomsförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter – RFSL Ungdom – projektet ”Tusen bilder, tusen ord” (nedan förkortat TBTO). Projektet riktar sig till homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera – hbtq-personer – under 26 år, och syftet är dels att skapa säkra och identitetsstärkande mötesplatser för deltagarna, dels att främja deras hälsa genom att de får uttrycka sig kreativt. Det övergripande syftet för denna uppsats är att med empirisk utgångspunkt i projektet TBTO undersöka spänningsfältet mellan kreativitet och konstruktionen av så kallade säkra platser, samt de samband och möjliga konflikter som finns mellan selektiva insatser för en viss grupp och strävan efter strukturella samhällsförändringar.

BAKGRUND

Projektet TBTO tar sin utgångspunkt i det faktum att unga hbt-personer som grupp har en högre psykisk ohälsa än de som inte är hbt-personer. I ungdomsstyrelsens rapport ”Hon, hen, han” som utkom 2010, där man undersökt hur unga homosexuella, bisexuella, och transpersoner mår, framkommer det att gruppen har sämre psykisk och fysisk hälsa än personer i samma ålder som inte är hbt-personer. I flera andra rapporter som publicerats under de senaste åren står det tydligt att hbt-personer som grupp har sämre hälsa än den övriga befolkningen. Samtliga rapporter förklarar den större ohälsan i gruppen som främst orsakad av den diskriminering som hbt-personer riskerar att utsättas för, i form av bland annat osynliggörande, trakasserier och hatbrott (Roth m fl. 2006, Larsson m fl. 2008, Diskrimineringsombudsmannen 2010, Ungdomsstyrelsen 2010). Hbt-personer riskerar dessutom när de söker vård eller stöd att få ett dåligt bemötande från samhällets institutioner, där de ofta är osynliggjorda eller exotiserats (Socialstyrelsen 2004, Danielsson 2009). För att sätta uppsatsen i sitt sammanhang och för att klargöra några centrala begrepp och tankegångar som ligger till grund för de resonemang som kommer att föras, kommer jag nedan att gå igenom vissa teoretiska utgångspunkter, samt ge förklaringar till några av de ord som förekommer i litteraturen och i det empiriska materialet.

Ett normkritiskt perspektiv

En teoretisk utgångspunkt i uppsatsen är att ”sociala problem” konstrueras i en historisk och geografisk kontext, och därmed varken är lättdefinierade eller beständiga. Perspektivet är alltså socialkonstruktivistiskt (jfr Sahlin 2010). Med detta perspektiv är det sociala problem den här uppsatsen tar sin utgångspunkt i – de negativa effekterna ett heteronormativt samhälle får för de som bryter mot normerna – något som fortfarande håller på att formuleras. Denna uppsats blir en del i den diskursiva produktionen kring detta problem. Detta innebär naturligtvis inte att de negativa effekterna av heteronormen inte funnits tidigare, men de har inte benämnts som – och därför inte varit – ett socialt problem. Enligt Sahlin (2010) ingår i de sociala problemens konstruktion både kognitiva och normativa aspekter – problemet måste både upplevas plågsamt eller orättfärdigt av individen, men det måste också uppfattas *av andra* som existerande och åtgärdbart. Dessutom måste det offentliga samhället uppfatta att problemet är ett samhällsproblem och att det allmänna bör ingripa.

Det socialkonstruktivistiska perspektivet innebär också att jag betraktar kön och sexualitet som konstruerade identiteter utan någon sann eller evig kärna.

Uppsatsen genomsyras – liksom projektet jag undersökt – av ett normkritiskt perspektiv. ”Normkritik” är ett begrepp som på senare år fått en stor genomslagskraft i Sverige. Att ha ett normkritiskt synsätt kan kort beskrivas som att sätta ljuset på normerna och ifrågasätta dem, istället för att försöka förklara eller skapa tolerans för de som bryter mot normerna. Det normkritiska förhållningssättet präglas ofta av en undersökande anda, där inte minst den egna positionen med tillhörande privilegier och missgynnanden och deras koppling till normer och makt granskas. Ofta används ett intersektionellt perspektiv, vilket innebär att fler maktordningar och normsystem än ett är med i beräkningen, och att deras relationer med varandra synliggörs, exempelvis kön med etnicitet med

klass med funktionalitet (jfr Mattsson 2010, jfr Bromseth & Darj 2010). Ordet normkritik är också laddat med motstånd och en vägran att acceptera synsättet att ”avvikare” ska bli tolererade av ”majoriteten”. Normkritiska perspektiv har sin utgångspunkt i de maktanalyser av kön och sexualitet som kallas queerteori. Då denna teoribildning har betytt mycket för den politiska utvecklingen inom hbt-rörelsen, och även kan sägas ligga till grund för en ny syn på identitet som många unga hbt-personer uttrycker, kommer jag här att kort gå igenom den. Queer har – förutom att vara beteckningen på en teori – också blivit en vanlig identitetsbeteckning, vilket jag kommer att återkomma till nedan.

Queerteori och heteronormens effekter

Queerteoretikern Judith Butler kallar systemet som reglerar samhällets syn på sexualitet och kön ”den heterosexuella matrisen”. Hon beskriver det som att i denna matris endast kan finnas två kön. Dessa två kön tillskrivs vissa bestämda egenskaper och kvaliteter, och de ska komplettera varandra. Dessa två könsidentiteter betraktas som naturliga och statiska. De två kompletterande könen förväntas begära varandra, och ska dessutom begära varandra på vissa ”korrekta” sätt. Heteronormativitet är ett ord som brukar användas för att beskriva de normer som reglerar den heterosexuella matrisen, och vad som utifrån dem ofta tas för givet om människors kön och sexualitet. Att något är heteronormativt betyder alltså att det utgår från att alla människor är heterosexuella och definierar sig som ett av två möjliga kön. I ett heteronormativt samhälle premieras vissa uttryck för dessa två kön och heterosexualitet, och de som avviker från detta utsätts för olika sanktioner (jfr Ambjörnsson 2006). De bestraffningar som utövas mot människor som bryter mot normer om sexualitet brukar kallas för homofobi. Transfobi används på samma sätt, men som ett ord för sanktioner mot de som bryter mot tvåkönsnormen.

Homofobi och transfobi har många ansikten, dess mest våldsamma uttryck är hatbrott riktade mot de som avviker mot normer om kön och sexualitet. Hatbrott är dock bara ett av många uttryck där våld och mord kan ses som den våldsamma änden på ett kontinuum där den andra änden kan handla om exempelvis vem som kan prata om vad i fikarummet, och hur detta prat uppfattas. ”Vardagshomo- och transfobi” är en vanligt förekommande effekt av heteronormen och yttrar sig exempelvis som att tal om en partner med motsatt kön inte ses som ”tal om sexuell läggning”, medan tal om en samkönad partner ofta uppfattas just så. På ett liknande sätt ses det ofta som givet att personer som på olika sätt bryter mot könsidentitetsnormerna ska förklara sig, eller prata om och svara på frågor kring sin identitet. Klädavdelningar, prat i skolkorridorer eller personalrum, relationer, texter och handlingar reproducerar ständigt normer för hur och vem det är tillåtet att vara (jfr. Åkerlund & Darj 2010).

Ett normkritiskt språk

I queerteorin liksom i andra socialkonstruktivistiska teorier har språket en stor betydelse i producerande och reproducerande av identiteter, normer och makt. Under skrivandet av uppsatsen har jag exempelvis reflekterat mycket över vilka ord och begrepp som anses behöva förklaras, och vilka som anses självklara. Hur kommer det sig till exempel att begreppen transpersoner och cispersoner är begrepp som ofta kräver en förklaring, medan heterosexuell, bisexuell och homosexuell är ord som nästan alltid används utan närmare definition? Vilka ord som räknas som ”allmänt kända”, och vilka grupper som först eller oftast

klassificeras är ingen slump utan kopplat till normer. En djupare diskussion om språkets betydelse ryms egentligen inte inom ramarna för denna uppsats, men jag vill ändå visa på några av de mer praktiska betydelseerna som språket får i detta sammanhang.

I det politiska ifrågasättandet av normer har språk kommit att bli en stor del, vilket inte minst visar sig i hur olika grupper benämner sig själva. Begreppet hbt-personer myntades av Greger Eman i RFSL:s tidning *Kom ut!* År 2000 (Rosenberg, 2006). Det har sin motsvarighet i engelskans LGBT/GLBT (lesbian, gay, bisexual, transgender) som har använts sedan 1990-talet. Från 1980-talet hade det talats om LGB/GLB, och T:et lades alltså till för inkludera transpersoner, vilka många ansåg hade varit osynliggjorda i sammanhanget. I svenska sammanhang hade man innan hbt-begreppet talat om homosexualitet, eller om lesbiska och bögar. Hbt-begreppet var alltså även i Sverige ett led i att synliggöra transpersoner. Begreppet tydliggör sambandet mellan normer om sexualitet och tvåkönsnormen, och det betonar brott och motstånd mot heteronormen som en samlande faktor. Hbt-begreppet har dock kritiserats för att vara genusblint och osynliggöra skillnader i förutsättningar mellan de olika grupperna, och även för ordet "lesbisk" tagits ur sammanhanget vilket osynliggör den lesbiska aktivismens historia (jfr a.a). Även i engelskspråkiga sammanhang förekommer fortsatta diskussioner om begreppen. Således finns förkortningarna LGBTI (lesbian, gay, bisexual, transgender, intergender), LGBTQI (lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, intergender) och andra liknande sammansättningar.

TBTO använder begreppet hbtq-personer istället för det hittills mer etablerade hbt-personer. Q:et, som alltså står för queer, finns med för att inkludera dem som faller utanför heteronormen men varken definierar sig som homo- eller bisexuella eller som transpersoner. Det är exempelvis svårt för den som inte tror på tvåkönsmodellen att definiera sig som homo- eller bisexuell i förhållande till sin sexualitet. I uppsatsen används begreppet hbt-personer, då det är det mest etablerade i forskningssammanhang. Hbtq-begreppet används när det förekommer i litteraturen eller i det empiriska materialet, detsamma gäller queer som begrepp för identitet.

Begreppet cisperson är relativt nyetablerat och beskriver personer som inte är transpersoner. Cispersoners könsidentitet och könsuttryck överensstämmer alltså med könet de blev tilldelade sig vid födseln. Cis är latin och betyder "på samma sida" (Darj & Nathorst-Böös 2010). Begreppet är normkritiskt eftersom att det beskriver de som följer normen. Begreppet cisperson ifrågasätter att det naturliga eller det självklara är att *inte* vara transperson, och att detta därför inte behöver namnges. Transpersoner är ett paraplybegrepp för personer som på olika sätt bryter mot normen för sitt juridiska kön. Intergender, queer eller genderqueer är några av de identitetsbeteckningar som används av dem som definierar sig mellan eller bortom de traditionella könen.

Att kunna benämna sig själv och andra utan könande pronomen är ett språkligt problem som i svenska sammanhang har lösts genom ordet "hen". Hen böjs hen, hens, henom och motsvarar alltså han och hon.

Hbt-personer och socialt arbete

Ett heteronormativt samhälle orsakar alltså enligt flera rapporter sociala och medicinska problem för hbt-personer. Även om det kanske ligger i utkanten av uppsatsens ämnesområde vill jag för att nyansera påpeka att heteronormen har negativa effekter även för de som "följer den"; mäns våld mot kvinnor i nära relationer är bara ett exempel. Det är också viktigt att påpeka att även om statistiken visar att fler unga hbt-personer än unga heterosexuella cispersoner mår dåligt visar den också att majoriteten av de unga hbt-personerna mår bra. Susan Driver (2008) menar i förordet till antologin "Queer Youth Cultures" att media och forskare tenderar att porträttera queera ungdomar antingen som utsatta offer, eller som "normativt framgångsrika" (exempelvis tvåsamma, könskonforma, och inte "alltför extrema"). Driver framhåller vikten av att skildra unga queera människors eget aktörskap på deras egna villkor. Vad som då framträder är varken framgångssagor som passar in i en normativ bild av identitet, eller offerberättelser:

"Beyond statistics and discouraging narratives, energetic communications are forged by youth who refuse to be simplistically characterized according to their wounds and abjections."

(Driver 2008 s.7)

Ambjörnsson (2010) beskriver i sin svenska studie "Att ta plats – motståndsstrategier" ett liknande perspektiv. Ambjörnsson menar att tendensen i den internationella forskningen har varit att skildra hbt-personer som offer för normer, fördomar och våld. Flera forskare vänder sig nu mot detta, skriver hon, och menar att dessa offerskildringar riskerar att förstärka bilden av att icke-heterosexualitet inte går att kombinera med ett bra liv. Offerskildringarna – om än presenterade i all välmening – bidrar till att hbt-identiteten laddas med dystra framtidsutsikter och oundviklig tragik. Projektet TBTO presenteras här som socialt arbete, och heteronormens negativa effekter som ett socialt problem, men det är samtidigt sannolikt att många av dem som deltar i projektet *inte* upplever sig ha sociala problem eller vara utsatta.

Det som orsakar den förhöjda ohälsan i gruppen hbt-personer är alltså ett strukturellt förtryck som tar sig många uttryck. Ett av dem är osynliggörande. Detta yttrar sig bland annat i att de negativa effekter som det heteronormativa samhället orsakar för de som bryter mot normerna osynliggörs. Sociala insatser riktade specifikt mot gruppen unga hbt-personer har varit, och är till viss del fortfarande, sällsynta i Sverige. Fritidsverksamheter och föreningar som aktivt arbetar normkritiskt för att inkludera hbt-ungdomar har också visat sig vara sällsynta (Nielsen m fl. 2007). De stödinsatser och andra sociala insatser som finns genomförs i regel av RFSL eller RFSL Ungdom. RFSL – Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter – bildades 1950 och är en partipolitiskt och religiöst obunden organisation. Förbundet har cirka 4000 medlemmar och arbetar för hbt-personers rättigheter genom politisk påverkan, informationsarbete samt genom sociala och stödjande insatser (RFSL 2011). RFSL Ungdom bildades 2003, men har funnits sedan 1999 som en avdelning under RFSL. RFSL Ungdom har tjugo lokala distrikt och cirka tusen medlemmar. Förbundets verksamhet består av bland annat anordnande av sociala aktiviteter och projekt och utgivning av publikationer. RFSL Ungdom bedriver även utbildning och politisk påverkan (RFSL Ungdom 2011a).

RFSL bedriver psykosocialt stöd i form av kuratorsmottagningar i de större städerna i landet. RFSL bedriver också en brottsofferjour för hbt-personer som blivit utsatta för våld, hot, trakasserier eller hatbrott. Brottsofferjouren och kuratorsmottagningen riktar sig inte till någon specifik åldersgrupp. Linje 59 är en telefonjour dit människor under 25 år kan ringa med funderingar kring homo- och bisexualitet och transfrågor. Linjen drivs av RFSL Stockholm och finansieras av Socialstyrelsen och Lafa (en enhet inom Stockholms läns landsting). Projektet Heder.nu drivs sedan 2003 av RFSL Rådgivningen Skåne med ekonomiskt stöd av länsstyrelsen, och riktar sig till unga hbt-personer som är utsatta för hedersrelaterat våld. Ungdomsverksamheten HaBiTat Q i Malmö riktar sig till unga hbtq-personer, och drivs av RFSL Malmö, RFSL Ungdom Malmö och Malmö stad. Fritidsverksamheten Egalia för hbtq-personer mellan 13-20 år drivs sedan 2007 av RFSL Stockholm med stöd av Stockholm stad. Ungdomsverksamheten B-free i Karlstad startades även den 2007 och är ovanlig i sitt slag då den drivs av Karlstad kommun. Liknande ungdomsverksamheter – hbt-fika, träffar för ungdomar i RFSL-lokalen, transcafé etc. – finns på fler orter i landet, ofta i ideell regi, ofta av RFSL eller RFSL Ungdom.

Det sociala arbete som utförs av RFSL och RFSL Ungdom ingår i den ideella eller den idéburna traditionen av socialt arbete. Börjesson (2008) tar upp aspekten att det ideella arbetet ofta utförs på en arena som det offentliga samhället övergivit eller osynliggjort. När kvinnojourerna startades i Sverige var det exempelvis för att det inte fanns någon offentlig verksamhet som riktade sig till kvinnor som utsattes för våld i nära relationer. Röda korsets HIV-verksamhet Noaks ark var också en verksamhet som uppstod ur ett hjälpbehov som samhället inte tillgodosåg. RFSL och RFSL Ungdom har länge varit den enda aktören som uttalat erbjudit stöd till hbt-personer, exempelvis genom telefonjourerna. Den ideella organisationen utför alltså ibland de sociala insatserna samtidigt som den arbetar politiskt för social förändring, som exempelvis RSMH – riksförbundet för social och mental hälsa och SHIA – paraplyorganisationen för svenska handikapporganisationer (a.a). Det sociala arbetet och det politiska går inte alltid att på ett självklart sätt skilja från varandra. Att arbeta identitetsstärkande med medlemmar i en utsatt grupp leder kanske till att dessa kan börja uttrycka sig och formulera motståndsstrategier. Även det att belysa vissa situationer som sociala problem kan vara politiskt i sig, exempelvis som ovan, genom att visa att majoritetssamhället skapar problematiska situationer som det sedan inte tar ansvar för. Det sociala förändringsarbetet blir alltså en del i det politiska.

Hbt-ungdomar som grupp upplever alltså en större ohälsa, utan att varje medlem i gruppen är utsatt eller har problem. Förebyggande sociala insatser som utförs på denna nivå, alltså riktat mot riskgrupper, brukar kallas selektiva insatser. Detta kan jämföras med universella förebyggande insatser som riktar sig till hela eller en stor del av befolkningen, exempelvis tobak- eller drogprevention, samt indikerade insatser som är behandlingsinsatser direkt riktade mot en individ (Ander red. 2005). De selektiva insatserna kan vara riktade både mot de som själva identifierar sig som en grupp, eller de som samhället definierar som en grupp. Insatser för unga eller ensamstående föräldrar som föräldrautbildningar är ett exempel på en selektiv insats, liksom tjej- och killgrupper och vissa integrationsprojekt. Det är alltså förebyggande insatser som riktar sig till en grupp där individerna i gruppen riskerar problem av olika slag, men inte nödvändigtvis upplever eller kommer att uppleva problem. I projektet TBTO finns dock förutom den selektiva ansatsen – att öka hälsan i gruppen hbtq-personer – genom det

normkritiska arbetet också en strävan efter en universell eller strukturell förändring. Samtidigt som målet med projektet alltså handlar om att öka den psykiska hälsan i gruppen unga hbtq-personer, handlar projektet också om att – genom att använda sig av normkritiska metoder, och genom den utställning som ingår i projektet – förändra samhälleliga normer.

Normkritik och Egaliamodellen som metoder i socialt arbete

Verksamheten i TBTO genomsyras av normkritisk pedagogik, liksom alla verksamheter som bedrivs inom RFSU Ungdom. Normkritisk pedagogik är ett relativt nytt begrepp som sammanfattar en pedagogisk inriktning som har vuxit fram ur queerpedagogiken. Begreppet queerpedagogik började användas i svenska sammanhang i början av 1990-talet och har rötterna i queerteori och kritisk pedagogik. Forskare, pedagoger och ideella organisationer har sedan dess utvecklat den normkritiska pedagogiken som i korthet kan beskrivas som en pedagogik som arbetar för att synliggöra makt och normer, som beskrivet ovan under rubriken ”Ett normkritiskt perspektiv” (Bromseth & Darj 2010).

I fritidsverksamheten Egalia har man utvecklat metoder för att bygga upp en trygg och säker miljö för hbtq-ungdomar att vistas i, som kan användas för att inkludera hbtq-ungdomar i skola och fritidsverksamheter. De metoder som används kallas Egaliamodellen. Egaliamodellen låg till grund när TBTO startades upp, och träffarna på TBTO bygger till vissa delar på modellen. Modellen bygger på grundpelarna trygghet, representation och kontinuitet. Trygghet i det här sammanhanget innebär att man försöker bygga upp en säker plats, där ungdomar kan vara öppna med sin sexualitet eller könsidentitet. Detta gör man bland annat genom den samling som inleder varje kväll. Där hälsas nya besökare välkomna, och en namn- och pronomenrunda genomförs, där alla får presentera sig med sitt namn eller alias och vilket pronomen de vill bli omnämnda med, exempelvis han, hon, hen, den. Det handlar också om att ledarna använder ett lättillgängligt språk, och att det finns en fadderverksamhet, där mer vana besökare tar hand om förstagångsbesökare. Representation handlar om att bryta osynlighörandet av hbtq-personer och ge andra bilder än de stereotyper som återfinns i mainstream-media. På Egalia lyfts olika hbtq-förebilder fram på olika sätt, till exempel genom filmer, musik och litteratur. Kontinuitet handlar helt enkelt om att verksamheten finns kvar, vecka efter vecka och att verksamheten följer samma rutiner varje kväll, samling med runda, gemensam matlagning och så vidare (Carlsson 2010).

Kreativitet som metod i socialt arbete med unga hbt-personer

Kreativitetsprojekt som riktar sig hbt-ungdomar har tidigare ägt rum i bland annat USA och Storbritannien. Projektet Sci:entiy bedrevs i Storbritannien under ett år, 2006 till 2007. Projektet riktade sig till transidentifierade ungdomar mellan 14 och 22 år och var inriktat på att ungdomarna genom olika kreativa uttryck skulle undersöka vetenskapliga idéer om kön och genus, samt utforska sin egen självbild. Målet var att ungdomarna efter projektet skulle känna sig kapabla, informerade och kompetenta och kunna fortsätta att ta plats i politiska och kulturella sammanhang. Ungdomarnas kreativitet stod i centrum och de producerade bland annat fanzines och en dokumentärfilm. Projektet skapade en plats där de unga människorna kunde utforska sig själva, men också normer kring kön och sexualitet. Bland annat fick deltagarna möjlighet att träffa en endokrinolog (hormonläkare) och en ”gender specialist” utanför den diagnostiska situationen och ställa frågor om hormonnivåer och etik. Kreativitet beskrivs som

ett viktigt inslag i projektet, och något som blev ett redskap både för att skapa en större självinsikt och för att ifrågasätta normativ vetenskap (Rooke 2010).

Projektet Turned Up Volume startade 1999 i Texas, USA. Grundaren Barbara M Bickart är socialarbetare och videokonstnär. Turned Up Volume var ett video/performanceprojekt som riktade sig till unga queera människor. Efter en två veckor lång arbetsperiod uppträdde ungdomarna med de olika multimedieverk som de skapat. Efter framförandet stannade publiken kvar och diskuterade. Projektet stärkte deltagarna genom att en plats skapades där olika identiteter kunde formas och uttryckas, tillsammans med andra unga människor. Centralt i projektet var att deltagarna inte skulle behöva dölja delar av sig själva, att hela människan skulle få komma till uttryck. Det sågs också som viktigt att deltagarna gavs verktyg för att utveckla ett eget språk och skapa sin egen kreativa praktik. Genom detta tänktes ungdomarna kunna göra motstånd mot den gängse bilden av queera personer, och alltså genom sina egna bilder skapa social förändring (Shelton 2008).

Projektet tusen bilder, tusen ord

TBTO genomfördes för första gången under våren och sommaren 2010 i Stockholm och Karlstad. Den andra omgången, under våren 2011, befann sig projektet på fyra orter: Umeå, Kalmar, Örebro och Göteborg. Projektet är öppet för alla och riktar sig alltså inte enbart till RFSL Ungdoms medlemmar. Projektet finansieras av Allmänna arvsfonden. Projektet är gratis att delta i, och deltagarna bjuds på lunch och fika. Sådär beskrivs projektet på RFSL Ungdoms hemsida:

Tusen bilder, tusen ord är konstprojektet för dig som är HBTQ (homo bi trans queer) och upp till 26 år. Projektet bygger på tanken att en mår bättre av att få uttrycka sig och hålla på med konst på olika sätt. Konst kan ju vara så mycket men inom Tusen bilder tusen ord håller vi på med t.ex. foto, målning, collage, teckning, att skriva, screentryck, film, ljud och serieteckning. Allt som görs i Tusen bilder, tusen ord präglas av ett D.I.Y-perspektiv, Do-It-Yourself, där alla kan, ingen är dålig och alla får vara med. I det här projektet blir ingen bedömd och det spelar ingen roll hur ens konst ser ut, utan det viktigaste är gruppen där alla får vara sig själva, utvecklas och uttrycka sig.

(RFSL Ungdom 2011b)

Deltagarna anmäler sig till projektet i sin helhet, vilket innebär att om de väljer att delta i projektet förväntas de delta vid alla tillfällen. Gruppen träffas tio gånger under terminen, från februari till maj. Innehållet i workshoparna varierar, gemensamt är att de i hög grad bygger på att deltagarna diskuterar, reflekterar och själva skapar. Bland annat har deltagarna haft workshopar i ljudkonst, foto, performance, teater, konsthantverk, skrivande och musik. Vissa workshopar har hållits på flera orter, men till största del bygger projektet på att workshopledarna kommer från orten där deltagarna bor. Terminen avslutas med en utställning som för tre av grupperna äger rum i slutet av maj eller i juni 2011, och för en grupp i september 2011.

Projektledare Anna Glas berättar att TBTO har sin utgångspunkt i Egaliamodellen, men att verksamheten skiljer sig ganska mycket från den på Egalia. Vissa saker är dock lika. På TBTO liksom på Egalia inleds träffarna alltid med en samling, fast det i TBTO kallas för runda. Då får alla prata en i taget och

säga sitt namn och sitt pronomen och oftast något mer, till exempel "så här vaknade jag i morse". Andra saker som TBTO och Egalia har gemensamt är att nolltolerans gäller mot prat om och nyttjande av alkohol och droger. På TBTO liksom på Egalia äts alltid gemensamma måltider och RFSL Ungdom betalar för maten, både för att alla ska ha råd att äta lika mycket och för att lunchen är en viktigt social hållpunkt. Precis som på Egalia arbetar TBTO med en tanke om representation, då olika slags hbtq-kultur presenteras för deltagarna, kultur som de kan känna igen sig i och bli stärkta av. Alla workshopledare är hbtq-identifierade och Anna Glas påpekar att de är viktiga som förebilder, och att de måste kunna relatera till och prata utifrån egna upplevelser. På TBTO märks utgångspunkten i normkritiska metoder också genom att deltagarna under den första träffen bestämmer vilka regler som ska gälla i gruppen. Dessa gruppregler kan till exempel handla om att inte anta att någon vill bli benämnd med ett visst pronomen, att inte känna prestationsångest, att inte ta med sig jordnötter till träffarna eller att komma i tid. En gruppleddare är med vid varje tillfälle och ansvarar för det praktiska, som mat och fika. Gruppleddaren ansvarar också för att skapa en trygg grupp. Detta sker bland annat genom samarbets- och gruppstärkande övningar som genomförs under den första träffen.

PROBLEMFORMULERING

Projektet TBTO utgår från ett strukturellt problem, nämligen att ett heteronormativt samhällssystem leder till diskriminering mot hbt-personer. Detta leder i sin tur till ökad ohälsa i gruppen. Den idéburna föreningen RFSL Ungdom gör en selektiv social intervention på gruppnivå, ett projekt för att öka hälsan i gruppen unga hbtq-personer. RFSL Ungdom är en organisation som arbetar för social förändring med ett normkritiskt perspektiv, så även i detta projekt. Ansatsen i projektet kan sägas vara dubbel, dels att öka hälsan i gruppen genom en selektiv ansats, dels att kritiskt granska och förändra normer i samhället, genom en universell/strukturell ansats. Jag kommer i uppsatsen att undersöka hur denna intervention upplevs på individnivå. Jag vill lyfta fram individernas egna berättelser, tankar och känslor och därigenom bidra till berättelsen om unga hbt-personer som agerande subjekt. Uppsatsens undersökningsområde avgränsas alltså till detta specifika projekt för att undersöka hur en ideell social intervention riktad mot en specifik grupp upplevs av de deltagande individerna under perioden mars till maj 2011. Jag kommer inte att ta ställning till eller undersöka huruvida projektet uppnår sitt mål, alltså att öka hälsan i gruppen, dels då detta kan anses svårt att påvisa, dels för att tiden för min undersökning är begränsad.

I beskrivningar av projektet talar RFSL Ungdom om att de vill försöka öka den psykiska hälsan hos unga hbtq-personer genom kreativitet. De pekar också på behovet av identitetsstärkande, självkänslor-stärkande och säkra mötesplatser hos gruppen, och menar att projektet kan fungera som en sådan (jfr Glas 2010). Ett sätt att skapa säkra platser kan vara att arbeta utifrån en normkritisk metod. Normkritiska metoder har en dubbel funktion, de skapar en tryggare miljö för de som bryter mot heteronormen, samtidigt som de innehåller en idé om samhällsomvandling. Mitt intresse ligger i att undersöka spänningsfältet mellan de kreativa uttrycken, normkritiska metoder och den säkra platsen. Hur påverkar de varandra? Ligger ett till grund för det andra, eller förutsätter de varandra? Vad har ett socialt kreativitetsprojekt som riktar sig till en specifik grupp för roll i den strukturella sociala förändring som RFSL Ungdom som förbund arbetar för? Vad har det för betydelse för informanterna att TBTO är ett kreativitetsprojekt, och

vad betyder det att projektet riktar sig till hbtq-personer? Upplever deltagarna att projektet TBTO är en säker plats, och hur skapas den i så fall?

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur ”Tusen bilder, tusen ord” konstrueras som en säker plats, och hur detta förhåller sig till de kreativa uttrycken som ingår i verksamheten. Vidare syftar uppsatsen till att undersöka relationen mellan den selektiva och den strukturella ansatsen i projektet.

Frågeställningar

Vilken betydelse tillskriver de deltagare jag intervjuar i undersökningen projektet som en säker och/eller normkritisk plats?

Vilken betydelse tillskriver de deltagare jag intervjuar i undersökningen de kreativa inslagen i projektet?

METOD

Då uppsatsen fokuserar på att lyfta fram unga människors upplevelser och erfarenhet har jag valt att använda mig av en kvalitativ metod. Jag har försökt att förhålla mig flexibel under datainsamlingsprocessen, och har låtit mig överraskas av materialet (jfr Robson 2002). Undersökningen har jag genomfört med hjälp av semi-strukturerade kvalitativa intervjuer med några deltagare i projektet TBTO under vårterminen 2011 (se bilaga 1 för intervjuguide). Jag har även genomfört deltagande observationer vid fyra workshoptillfällen, en observation i varje stad där projektet genomfördes (se bilaga 2 för observationsschema). Projektets utställning äger rum efter det att uppsatsen skrivits, vilket innebär att jag inte har kunnat ta den med i beaktning i analysen. Jag har dock observerat en workshop i vilken deltagarna planerade inför utställningen. Kompletterande intervjuer med gruppledare och projektledare har genomförts för att fördjupa min kunskap om och förståelse för projektet. Dessa finns inte med i analysen. Det är viktigt att lyfta fram att resultaten i uppsatsen inte är generaliserbara utan gäller just den här gruppen informanter, under just den här tidsperioden. Genom att använda mig av kvalitativ metod hoppas jag istället kunna uppnå en djupare förståelse för informanternas upplevelser och förhållningssätt.

Efter att ha hört talas om projektet och min nyfikenhet väckts kontaktade jag projektledarna på RFSL Ungdom. De ställde sig mycket positiva till att jag genomförde undersökningen och bistod med resekostnader för att jag skulle kunna genomföra intervjuer och observationer. Inga särskilda önskemål eller direktiv uttalades från förbundet angående vad jag skulle skriva om. Projektledarna poängterade vikten av att jag skrev min uppsats utifrån de frågeställningar jag tycker är intressanta, och att de sedan gärna tog del av resultatet vilket det än blev. Studien är alltså inte en utvärderingsstudie i klassisk bemärkelse. Resultatet eller delar av resultatet kan komma att användas av RFSL Ungdom men eftersom jag

inte gör undersökningen på uppdrag av dem har jag kunnat förhålla mig friare under materialinsamling och analys.

Urval och materialinsamling

Undersökningsgruppen har bestått av elva av de personer som deltog i TBTO under vårterminen 2011. För att materialet inte skulle bli alltför oöverskådligt har jag valt att fokusera på de som deltar i projektet nu, och alltså inte intervjuat tidigare deltagare. Uppsatsen har ett ungdoms-/unga vuxna-perspektiv, och jag har koncentrerat mig på deltagarnas upplevelser, varför informantintervjuerna är genomförda med just deltagare i projektet. Kontakt med informanterna har skapats genom att information gått ut till alla deltagare per mail från projektledare och/eller gruppleddare med en förfrågan om intresse av att bli intervjuad. Gruppleddarna har sedan förmedlat kontakten mellan mig och de deltagare som har tackat ja. De som deltar i studien är unga människor som på olika sätt kommit i kontakt med projektet och sedan valt att delta i det. Då analysen rör sig kring teorier om kreativitet och motstånd ser jag denna grupp som högst relevant. De deltagare jag har intervjuat är mellan 18 och 28 år och identifierar sig på något sätt som homosexuella, bisexuella och/eller transpersoner, och/eller queera. Under de deltagande observationerna har jag även träffat på deltagare som är under arton. Alla har dock varit över femton år.

Jag har genomfört tio intervjuer med elva informanter. Tre av intervjuerna är gjorda i Umeå, tre i Örebro, två i Kalmar samt två i Göteborg. Två av informanterna intervjuades tillsammans och de övriga intervjuades individuellt. Intervjuerna har varierat i längd från cirka en halvtimme till drygt en timme, beroende på de omgivande förutsättningarna. Större delen av intervjuerna har genomförts under eller i direkt anslutning till en workshop. Jag har frågat samtliga informanter vilket pronomen de föredrar när de blir benämnda i uppsatsen. Jag har spelat in alla intervjuer för att komma ifrån risken att tolka alltför mycket i själva intervjuögonblicket, samt risken att missa viktig information. Under observationerna har jag antecknat mycket. Jag valde att inte filma mina observationer då jag föreställde mig att det skulle skapa en otrygghet i gruppen vilket både skulle ha varit oetiskt och skulle ha påverkat det material jag samlade in. Intervjufrågor och observationsschema har varit förankrade i de teorier jag har arbetat med. Något som varit centralt för validiteten är att jag har varit öppen för att modifiera teorier och frågeställningar efter möten med fältet när det jag mött inte motsvarat det jag förväntat mig (jfr Robson 2002). Jag hade exempelvis inte förväntat mig att frågor om identitet och sexualitet skulle bli så centrala i intervjumaterialet. För att ytterligare stärka validiteten i slutresultatet har jag återkopplat med samtliga informanterna genom att de fått ta del av mina sammanfattningar av intervjuerna och ge sina synpunkter på dessa.

Slutligen har det också varit av högsta vikt att jag har reflekterat över min egen roll i mötet med informanterna (jfr Robson 2002). Jag ser det som ofrånkomligt att informanterna har påverkats av mig som intervjuar och observerar, och att olika informanter har tolkat frågor på olika sätt. Jag har under hela uppsatsarbetet reflekterat över min egen förståelse för fältet och min maktposition i förhållande till informanterna. Faktorer som jag tror är centrala för att förstå dessa aspekter är framförallt min ålder, mitt kön och min sexualitet – jag är något äldre än deltagarna, jag är ciskvinna och jag är icke-heterosexuell. Dessa, men självklart också fler aspekter, har oundvikligen påverkat materialet på olika sätt. Exakt hur

är svårt att avgöra, men det har varit viktigt för mig att reflektera över dessa faktorer både i intervju-situationer och i analysen av materialet.

Materialanalys

Intervjuerna har transkriberats i sin helhet. Observationsanteckningarna har sammanfattats och kompletterats i direkt anslutning till observationerna. Materialet har alltså bestått av utskrivna texter. Jag har även gjort en sammanfattning av intervjuerna i löpande text. Därefter har jag brutit ned materialet i mindre analysenheter genom kodning. Jag har fokuserat på idéer och koncept snarare än specifika ord i det informanternas säger, och sedan namngivit dem utifrån vad jag ser som det centrala i resonemanget, exempelvis ”trygghet”, ”öppenhet”, ”skapa för att må bra”, ”fantasi”, ”skolan”. Jag har försökt att förhålla mig så förutsättningslöst som möjligt under denna process för att inte riskera att missa viktiga delar i materialet som jag inte räknat med skulle framkomma. Jag har återvänt till materialet upprepade gånger för att uppnå en så djup förståelse som möjligt, och även när jag utifrån läsning av teorier och tidigare forskning har fått nya idéer och insikter om tolkningsmöjligheterna (jfr Denscombe 2009). Det är viktigt att påpeka att det språk som används av informanternas i vissa fall är ganska teoretiskt. Många av dem använder ord som ”normkritisk” och ”heteronormativitet”, detta är alltså inte något som påförts av mig. De fingerade namnen har jag försökt att ge samma valör som det ursprungliga namnet, både då detta varit könat och när det varit könsneutralt. Jag har i analysen lagt märke till att kritiska omdömen om projektet inte existerar i materialet. Detta kan förstås bero på att de deltagare jag intervjuat inte har något negativt att uttala om projektet. Det kan också ha att göra med hur frågorna är formulerade, eller hur jag har ställt dem. En annan möjlig tolkning är att informanternas har känt en så stor lojalitet inför projektet att de inte velat kritisera det inför en utifrån kommande person. Detta är dock enbart spekulationer från min sida.

Etiska överväganden

Jag har införskaffat ett informerat samtycke av alla inblandade innan intervjuer och observationer genomförts (jfr Forsman 1997). Jag skrev först en text som mailades ut till deltagarna, som i korthet beskrev projektet och vad jag ville göra (bilaga 3). Att texten skulle vara kort och koncis var ett önskemål från projektledarna. Jag skrev också en längre text som jag mailade till projektledarna där jag i större detalj beskrev syftet med uppsatsen. Denna information vidarebefordrade sedan gruppledarna till deltagarna, och den hjälpte dem att besvara frågor från deltagarna. Jag bad ledarna att kontakta mig om ytterligare information behövdes. Även om det fanns risker med att andrahandsinformation kunde bli förvanskad ser jag stora fördelar med att deltagarna fick informationen av och kunde ställa frågor till någon de hade förtroende för. När jag kom till observationstillfällena så fick jag uppfattningen att deltagarna var medvetna om vem jag var och varför jag var där. Jag har på plats inför intervjuer och observationer informerat alla informanter och deltagare i observationer om uppsatsens syfte samt om att de har rätt att avbryta sin medverkan i studien om de vill. Jag har även informerat om att deras uppgifter kommer att avidentifieras så långt som möjligt. Alla informanter som jag har intervjuat har fått mina kontaktuppgifter så att de kan kontakta mig med frågor, eller om de vill dra sig ur, något jag har sagt att de kan göra när som helst fram till att uppsatsen är färdig.

Vissa av mina observationer har utförts i miljöer där det funnits barn under arton år, alla har dock varit över femton. Enligt *Lag (2003:460) om etikprövning av*

forskning som avser människor får barn som är över femton och under arton år vara forskningspersoner utan sina föräldrars tillstånd. Detta förutsätter att barnet har gett sitt informerade samtycke. Forsman (1997) tar upp Belmontrapporten och principen att välja vuxna före barn om det är möjligt. Regeln säger att utsatta grupper bara ska forskas på om det är deras villkor som ska studeras. ”Utsatt grupp” kan här både tolkas som barn och som unga hbt-personer. Jag har inte studerat barns villkor, men dock unga hbt-personers. Att undvika att bedriva forskning om denna grupp skulle också kunna anses som oetiskt, då de tillhör en grupp som ofta osynliggörs. Det att undersökningen har en normkritisk utgångspunkt och syftet gagnar målgruppen gör den också etiskt mer försvarbar (jfr a.a.).

Ett annat etiskt dilemma jag har haft är att uppsatsen riskerar att bidra till den diskurs där hbt-personer beskrivs som offer. Uppsatsen – liksom projektet TBTO – tar sats i det faktum att unga hbt-personer som grupp mår sämre än hetero- och cispersoner som grupp. Å ena sidan ser jag det som viktigt att lyfta fram vilka effekter heteronormen faktiskt får för unga människor, då detta ofta underdrivs eller osynliggörs av majoritetssamhället. För att ta ett exempel är det viktigt att föra fram att det kan vara livsviktigt för unga transsexuella att få behandling och byta juridiskt kön innan de fyller arton (något de inte får enligt lagen idag) – då självmordsrisken i denna grupp är hög (Rooke 2010). Å andra sidan riskerar just sådana rapporter att bidra till konstruktionen av hbt-personer som offer. Att tala om detta projekt som socialt arbete riskerar att reducera unga hbtq-personer till offer också i termer av att de är mottagare av sociala insatser. Dessutom fokuserar uppsatsen på ”avvikarna” snarare än på de normer som producerar dem.

Uppsatsen kommer att betona undersökningsgruppens kreativa uttryck och motståndskraft. Den förklarar också de eventuella sociala problem som gruppen har som en effekt av strukturell diskriminering. Genom dessa utgångspunkter hoppas jag kunna undvika att bidra till offerberättelsen och istället bygga på de alternativa bilder av unga hbt-personer som är på framväxt.

TIDIGARE FORSKNING OCH TEORI

Den forskning och de teorier jag använder mig av i uppsatsen är kopplade dels till säkra platser och motstånd, dels till kreativitet. Ambjörnsson (2010) och Shelton (2008) skriver om säkra platser ur ett svenskt respektive amerikanskt hbt/queer-perspektiv. Collins (2009) skriver om betydelsen av säkra platser för Svarta kvinnor i USA. Jag kommer inte att uppehålla mig vid teorier som rör förekomsten eller orsakerna till psykisk ohälsa bland hbt-personer, utan kommer istället att lägga tonvikten på teorier om motstånd och identitetsskapande utifrån socialkonstruktivistiska och normkritiska perspektiv.

De teorier om kreativitet som tas upp behandlar ämnet med utgångspunkt i olika vetenskapliga fält. Vygotskij (1995) skriver utifrån ett pedagogiskt perspektiv, May (1994) har en psykologisk utgångspunkt. Pope (2005) kommer från det språkvetenskapliga fältet och Sahlin (2001) från det filosofiska. De har dock en gemensam utgångspunkt i att kreativitet enligt dem bör ses som handlingar och processer med vissa kvaliteter, snarare än som något som utförs av särskilt begåvade personer och som alltid leder fram till konstnärliga produkter. Utifrån

Sahlin och medieforskaren Lipton (2008) diskuteras också platsens – den inre och den yttre – betydelse för fantasi och kreativitet.

Säkra platser

Betydelsen av platser där människor som bryter mot majoritetsnormer kan känna sig trygga och inte riskerar att utsättas för diskriminering och/eller hat har lyfts fram av flera forskare. Dessa forskare menar att till synes neutrala platser i själva verket ofta är exkluderande. Enligt dem har de säkra platserna en viktig del i att generera motstånd och ifrågasättande av normer. Begreppet ”safe space” eller säkra platser används för att beskriva just dessa platser och deras dubbelhet, som dels trygga, dels platser där motstånd formas. Shelton (2008) definierar i sin studie av projektet ”Turned Up Volume” begreppet *safe space* så här:

En neutral mötesplats där individer tillåts och uppmuntras att visa upp flera aspekter av sig själva, i en miljö utan fördomar och utan risk att skadas känslomässigt eller kroppsligt. Dessa mötesplatser skapas genom kollektiva beslutsprocesser kring förhållningsregler. I dessa regler definierar deltagarna vilket språk och/eller beteende som ska användas på mötesplatsen.

(Shelton 2008 s. 70, min översättning)

Hon fortsätter och berättar vad hon anser att en trygg mötesplats kan leda fram till, och hur detta sker:

Genom trygga mötesplatser i vilka de kan utforska och definiera sig själva och artikulera sina identiteter öppet, kan queera ungdomar bli stärkta (empowered) och känslan av grupptillhörighet ökar.

(Shelton 2008 s. 70, min översättning)

Ambjörnsson (2010) beskriver hur säkra platser varit ett centralt tema i homosexuellas historia, både som tillflyktsort och som platser där motstånd formas. Hon menar att dessa platser kan vara exempelvis bostadsområden, arbetsplatser och barer som konstrueras som säkra av den queera gemenskapen. Hon beskriver dem som platser där man är begriplig, och där man tillsammans kan hitta sätt att tänja heteronormen. På de säkra platserna, skriver hon: *formulerar man strategier, skriver manifest och knyter nya kontakter. Här skapar man nya begrepp som blir en gemensam språklig bas, till exempel hen, henom, psykradikal, femme/nism. Och här kan man kalla sig det man vill heta, oavsett hur Sveriges namnlag ser ut* (s. 66).

Ambjörnsson lyfter i sin studie fram säkra platser som en av de viktigaste motståndsstrategierna hos unga hbt-personer.

Collins (2009) tar upp betydelsen av säkra platser i sin studie av empowerment och motstånd hos Svarta kvinnor i USA. De platser hon lyfter fram som säkra är dels institutionella, som kyrkor och Svarta kvinnoorganisationer, dels relationer mellan Svarta kvinnor, som exempelvis mödrars och döttrars relationer:

Dessa platser är inte bara trygga, de utgör också den huvudsakliga platsen för motstånd mot objektifieringen som ”den andra” (s. 111, min översättning).

Collins ser ett starkt samband mellan den säkra platsen (som i det här fallet är förbehållen Svarta kvinnor), konstruktionen av en oberoende identitet, att hitta sin egen röst och att kunna uttrycka sig själv.

Ordet *safe* kan översättas både med *trygg* och *säker* på svenska. Jag kommer att använda uttrycket *säker plats*, men båda översättningarna kan användas för att förstå vad en *safe space* kan vara. *Säkerhet* står då för det faktum att de som vistas på platsen/i sammanhanget slipper bli utsatta för diskriminering, trakasserier och hatbrott. Det handlar alltså både om psykisk och om fysisk säkerhet. Att platsen är trygg handlar om att de som vistas där har en känsla av att vara självklara, och i TBTO om att genom detta bredda de möjliga kreativa uttrycken. Det är viktigt att påpeka att den säkra platsen inte behöver vara en plats där sköra individer skyddas från en våldsam omvärld. Även om omvärlden kan vara våldsam är det inte en förutsättning för den säkra platsens konstruktion att de individer som uppehåller sig där är svaga eller sköra, även om en säker plats kan bidra till att svaghet och skörhet blir till motstånd.

Det är också viktigt att påpeka att ”plats” här både ska förstås som fysiska platser, men också som utrymmen som skapas i relationer eller, som vi kommer att se nedan, i den egna fantasin.

Problematiserande av säkra platser

Collins (2009) diskuterar i sin bok hur säkra de säkra platserna egentligen är och har varit. Hon pekar på att Svarta institutioner har varit både sexistiska, homo- och transfobiska. De har inte heller alltid varit trygga för människor från arbetarklassen. Collins menar att det är förenkling att tänka att det alltid är en Vit majoritet som objektifierar Svarta kvinnor, och att de Svarta står enade mot dessa utifrån kommande trakasserier. Collins problematiserar alltså idén om säkra platser: det som är säkert för någon är det inte nödvändigtvis för någon annan. Hon problematiserar också antagandet att det faktum att man tillhör en minoritet gör att man automatiskt tar ansvar och visar förståelse för andra minoriteter. Som ett exempel på detta kan nämnas en situation som Rosenberg (2006) tar upp i ”L-ordet”, när en transsexuell kvinna, på grund av att hon inte sågs som ciskvinna, kördes ut från den förmodat säkra platsen kvinnohuset i Stockholm under upprörda former. Informanterna i Ambjörnssons (2010) artikel tar upp att vissa hbt-miljöer ibland kan vara elitistiska och exkluderande, på grund av språkbruk och att vissa saker tas för sanning av många i gruppen. En av informanterna pekar på att hennes arbetarklassbakgrund exkluderar henne ur vissa sammanhang där ett särskilt akademiskt språk ofta används och det är viktigt att tycka och säga ”rätt”.

McInnes och Davies (2008) problematiserar den säkra platsen ur ett annat perspektiv. De menar att de säkra platserna ofta innehåller idéer som blir imperativ: ”här kan du vara dig själv” eller ”här kan du upptäcka vem du är”, blir ”var dig själv!” och ”upptäck vem du är!”. Idén om att det finns *en* äkta kärna, en person att upptäcka, eller att vara, blir i deras ögon problematiskt för de som inte kan eller vill hitta en enhetlig kärna, utan flyter, söker och prövar sig fram. Deras argumentation pekar på den spänning som finns mellan identitetspolitikens kamp för gruppers rättigheter och det queera förhållningssättets motstånd gentemot fasta identiteter.

Kreativitet

Den kreativa fantasin genomtränger med sitt skapande hela livet i alla dess former: det privata såväl som det samhälleliga, det teoretiska såväl som det praktiska; den är allestädes närvarande.

(Vygotskij 1995 s. 50)

Språkvetaren Rob Pope (2005) påpekar att kreativitet är väldigt svårt, om inte omöjligt att definiera. Han påpekar att det kanske vore bättre att tala om kreativiteter, i plural. Han föreslår också definitioner utifrån vad kreativitet gör, eller sociala definitioner, utifrån var, hur och av vem kreativitet görs. Psykoanalytikern Rollo May (1994) menar att det är viktigt att skilja på kreativitet i dess sanna form och ”ytlig esteticism” - konsten som hobby eller dekoration - då denna ibland misstas för kreativitet. Sann kreativitet är enligt May den process genom vilken något nytt skapas. May menar att vi därför inte borde tala om ”kreativa personer”, utan endast om kreativa handlingar. Den pedagogiska forskaren Vygotskij (1995) beskriver kreativitet som:

[s]ådan mänsklig aktivitet som skapar någonting nytt, oavsett om det skapade är ett ting i den yttre världen eller en konstruktion av intellektet eller känslan, en konstruktion som bara existerar och ger sig till känna i människans inre (s. 11).

Kreativitet ska enligt dessa definitioner alltså inte förstås som skapandet av konstnärliga produkter. Kreativitet kan äga rum endast i en individs medvetande och den kan också äga rum i ett socialt samspel i en grupp. Det som skapas kan vara helt abstrakt – en idé, en tanke eller en känsla – och det kan också vara något konkret, som konst eller något helt annat. Vygotskij påpekar också att allt det vi ser omkring oss som människor skapat är ”kristalliserad fantasi”. Det vill säga att allt som människor har gett form, vid något tillfälle existerat enbart i fantasin.

Pope (2005) menar att teorier om kreativitet historiskt har följt två linjer, ”den extraordinära” och ”den ordinära”. De som betraktar kreativitet som något extraordinärt lyfter fram genier och genialitet som viktiga ingredienser i kreativiteten, medan den ”ordinära” linjen som dominerar i dagens forskning handlar om att alla människor är – eller åtminstone har förutsättningar att kunna vara – kreativa. Pope (2005:13) citerar Ron Carter:

Linguistic creativity is not simply a property of exceptional people, but an exceptional property of all people.

Pope (2005) tar upp ett antal tidigare forskare som kritiserar konstvärlden för att upprätthålla en myt om en uppdelning i konstnärer som gör motstånd mot kommersialism och masskonsumtion, och andra människor som passiva konsumenter. Dessa forskare vill lyfta fram de kreativa och symboliska uttryck som ryms i alla människors vardag. De flesta unga människor befinner sig inte i konstvärlden, men deras liv innehåller ändå en mängd uttryck, tecken och symboler. Även om kommersiella krafter ofta exploaterar ungdomskultur och unga människor, så kan de inte helt kontrollera hur deras produkter mottas, omtolkas och omformas. Detta är, framhåller Pope, vad Barthes har kallat för ”bricolage” – förmågan att kombinera olika delar av den redan existerande kulturen till nya mönster, med nya innebörder, som exempelvis när punkare började använda säkerhetsnålar och blytlås som utsmyckning och symboler (Pope 2005).

Collins (2009) tar upp sambandet mellan kreativitet och säkra platser när hon beskriver både bluestraditionen och litteraturen som säkra platser där Svarta kvinnor kunnat göra sina röster hörda. Collins tar upp Angela Davis som har betonat musikens betydelse för den afro-amerikanska motståndsrörelsen. Angela Davis menar enligt Collins att musiken blev en sorts skyddad zon som de Vita inte tillmätte någon betydelse, eller inte insåg fanns, och som därför kunde bli en plats för motstånd. Davis beskriver detta som en *"aesthetic community of resistance"* (Collins 2009, s. 115) och menar att den motståndsrörelse som tog form i musiken snart spred sig även till andra delar av det sociala livet.

Platsers betydelser för kreativitet

Filosofen Nils-Eric Sahlin (2001) menar att kreativitet handlar om att spränga gränser. Kreativitet kräver därför, enligt Sahlin, en omgivning präglad av tillit och tolerans, för att nya tankar och brott mot regler och normer ska uppmuntras. För att en miljö ska främja kreativitet bör den enligt honom också vara byggd på jämlikhet och nyfikenhet. Skapandet av en miljö där resultatet uttalat inte är det viktiga är enligt Sahlin alltså centralt för att främja kreativitet för alla och därmed öka välbefinnandet hos de som vistas där.

Fantasy space är enligt Lipton (2008) en säker plats som finns *inuti individen*. Lipton menar att unga queera personer omges av en heteronormativt dominerade medievärld. Genom sin fantasi och kreativitet lyckas de dock omtolka och queera den värld de omges med. Författaren spekulerar i att queera ungdomar på grund av detta har bättre fantasi än andra, något han också tillskriver det faktum att de ofta – eftersom många unga queera inte kan leva öppet – fantiserat om ett annat liv för att överleva. Fantasiplatsen är enligt författaren sedan en tillgång i hela livet, både som en tillflyktsort undan fördomar och förtryck i ett heteronormativt samhälle, men också som en del i skapandet av en queer värld:

An alternative world-view, one that is queer, begins with the construction of a safe fantasy space.
(Lipton 2008 s. 73)

Författaren menar att det är viktigt att queera ungdomar får veta att det är inte är något skamligt eller dåligt med att fantisera då många känner skam över att "dagdrömma". Tvärtom är det något bra, det är till och med en talang att kunna fantisera (Lipton 2008).

RESULTAT OCH ANALYS

Nedan kommer jag att analysera det empiriska materialet med utgångspunkt i de ovan behandlade teorierna om säkra platser och deras inbyggda motstånd, samt teorier om kreativitet. De teman jag kommer att fokusera på är dels hur och på vilka sätt informanterna beskriver TBTO som en säker plats, dels vilka effekter de menar att detta har för dem. Jag kommer också att lyfta fram vilka betydelser deltagarna lägger in i begreppet "kreativitet" och även vad kreativiteten kan ha för betydelse för deltagarna.

Informanterna är elva till antalet, och mellan 18 och 28 år. Tre av dem är under 20 år, sex av dem är mellan 20 och 25 år. Endast en person är 28 år. Då projektet riktar sig till personer under 26 år har denna person fått dispens att vara med trots sin ålder. Informanterna är personer som på olika sätt har kommit i kontakt med TBTO och sedan bestämt sig för att delta i projektet. Många av dem är sedan innan engagerade i RFSL Ungdom på olika sätt. Vissa har aktivt sökt information om projektet på internet, till exempel via Facebook och RFSL Ungdoms hemsida, medan några blivit tipsade av personer som varit med innan, och någon mer eller mindre ditsläpad av en kompis. Informanternas sysselsättning varierar men de flesta av dem studerar, på gymnasiet eller på högskolenivå.

Anledningarna till varför informanterna deltog i projektet varierade, liksom hur de såg på projektet. Vissa beskrev det som ”en kurs”, medan andra mer tog fasta på det faktum att projektet var normkritiskt och därmed säkert. En slående likhet fanns dock i alla utsagor om projektet, och det var olika uttryck för en positiv känsla av att befinna sig på en plats som ansågs ligga utanför den begränsande heteronormen. Jag kommer nedan att presentera några av de olika ingångar som fanns till projektet som jag ser som de centrala i materialet, för att sedan undersöka hur den säkra platsen skapades.

Olika ingångar

Som vi har sett ovan kan de negativa effekter som heteronormen för med sig för hbt-personer ta sig många olika uttryck, varav hatbrott, självmord eller trakasserier kanske är de mest uppenbara eller synliga, men definitivt inte de vanligaste. När informanterna beskriver stämningen på och utanför TBTO är det tydligt att de upplevelser de har av sin omgivning varierar, och därmed också vilken betydelse de ger sitt deltagande i TBTO. En anledning att söka sig till projektet är att man ofta upplever diskriminering och trakasserier i sin vardag. Att delta i TBTO blir då ett sätt att slippa hotet om våld och den diskriminering som den heteronormativa omgivningen ger upphov till om man inte döljer sin sexualitet:

Karin: Det [sin sexualitet] är ingenting som man ska gå och gömma, för då är det som att man accepterar själv att det är fel. Då blir det ju bättre om man går ut med det öppet. Sen kanske det är lite svårare att göra det, med tanke på att... man får ju stryk vissa gånger. Folk får ju stryk.

Karin betonar under intervjun vikten av att få slippa blickarna och den spända stämningen. Hon beskriver det som att hon deltar i TBTO för att det annars är lätt att ”drunkna i heteronormen”, särskilt där hon bor.

En annan ingång i projektet är viljan att lära känna nya människor, specifikt andra hbtq-identifierade. Vissa informanter betonar den sociala aspekten som klart överordnad innehållet i workshoparna. Workshoparna och det man gör där blir då mer ett medel för att lära känna andra än ett mål i sig själv: ”Det är lättare att prata när man gör något med händerna under tiden”, är ett exempel på en sådan tankegång. Några av informanterna har nyss flyttat till staden där TBTO genomförs och uttrycker ett behov av att få lära känna andra hbtq-identifierade. Vilka behov TBTO som social mötesplats fyller varierar naturligtvis mellan de olika informanterna, beroende bland annat på ålder, bostadsort, personlighet och på stämningen i gruppen. Det ska dock betonas att även om svåra ämnen

naturligtvis kan komma upp, handlar TBTO för informanterna också om helt andra saker än att diskutera diskriminering eller ”svåra frågor”. När Paulina uppmanas att berätta lite om vad de brukar göra på TBTO blir hennes svar:

Vi har jävligt roligt!

Hon fortsätter sedan att beskriva att gruppen under terminens gång har lärt känna varandra, och verkligen hittat varandra, och att de har börjat umgås även utanför TBTO. Paulina hade dåliga erfarenheter av tidigare sammanhang med endast queera människor, då hon tyckte att det kändes konstigt att umgås bara för att man hade en sak gemensamt. Hon har blivit glatt överraskad av stämningen på TBTO. Hon tillskriver det helt till de deltagare som är med i projektet, och den personkemi som finns mellan dem.

En annan ingång i projektet är förstås möjligheten att få prova på olika kreativa uttryck, grundat i ett tidigare eget intresse. Mille beskriver att hen alltid har varit intresserad av olika kreativa uttryck. När hen såg programmet tänkte hen att hen redan gjort det mesta inom det kreativa fältet, men att hen gärna ville göra det igen, eftersom att det är så roligt. Paulina hade en liknande ingång: när hon hörde att projektet hette ”Tusen bilder, tusen ord” tänkte hon direkt på hur mycket hon tycker om att blanda text och bild. Paulina berättar hur hon älskar både att skriva och att fotografera. När hon hörde namnet på projektet tänkte hon därför att det var något för henne. I detta perspektiv är det kanske inte viktigt *i sig* att de andra deltagarna är hbtq-identifierade. Däremot skapar den säkra platsen en förutsättning för att kunna utöva sitt intresse utan att behöva utstå olika former av diskriminering på grund av normativt tänkande.

För majoriteten av informanterna är det som de anser vara så bra med projektet just blandningen av det sociala och de kreativa uttrycken, och de menar att det inte går att säga att något är viktigare än det andra:

Kajsa: Det är precis lika viktigt. Det är som att det går ihop såhär. Kreativa hbtq-personer. Och att det är det som är spännande.

Sammanfattning ”Olika ingångar”

Vilken roll som tillskrevs workshoparna, och de kreativa inslagen i TBTO varierar alltså. För vissa är TBTO tydligt en tillflyktsort undan en tuff vardag, och de kreativa workshoparna underordnade den sociala aspekten att bli bekräftad i sin identitet och slippa bli ifrågasatt och utsatt för annan diskriminering. Den sociala aspekten är för andra främst inriktad på att träffa nya vänner och ha roligt. För andra spelar de kreativa workshoparna en större roll i varför de har sökt sig till projektet. Många beskriver det som att projektets sociala aspekt och dess kreativa aspekt är precis lika viktiga.

Att bygga en säker plats

Johan: Att vara hbtq kan vara väldigt mycket... alltså man lever ju utanför den normala normen för hur man ska vara. Och det kan vara jobbigt för ganska många människor. Att komma till ett ställe där man både gör saker som alla tycker om, och där alla känner sig... alltså inte känner sig onormala, eller inte känner sig som att de inte passar in i normen, är väldigt, väldigt skönt. Och att

det finns ställen där människor tror på en och där människor får vara som de själva vill tror jag får människor att utveckla sig väldigt, väldigt mycket.

En säker plats är en plats där motståndsstrategier och motbilder kan formas, samtidigt som den har en social aspekt genom att de som vistas där slipper att förklara sig, slipper andra-fieras, och kan vara begripliga och självklara (Ambjörnsson 2010, Collins 2009). En liten del av informanterna talar om projektet mer som en kurs och fokuserar inte på behovet av säkerhet eller normkritik, medan de allra flesta explicit tar upp TBTO som en säker plats. I dessa informanternas berättelser framgår att de under träffarna upplever att de slipper de vanliga (hetero-) normerna och medföljande antaganden om sexualitet och kön, och att detta får olika positiva effekter för dem. Hur konstrueras då TBTO som en säker plats? Och vilka blir effekterna för deltagarna?

Queer-identiteter – relationer som säkra platser

Annika berättar att hon kände sig trygg redan innan projektet dragit igång när hon läste om vilken grupp projektet riktade sig till. För henne blev det redan då tydligt att deltagarna på något sätt skulle likna varandra, och ha något gemensamt, nämligen att de var hbtq-identifierade. Det gjorde att hon redan innan första träffen visste att hon skulle kunna vara sig själv i gruppen. Petter tycker också att det är viktigt att alla i gruppen är hbtq-identifierade:

På ett eller annat sätt är alla i precis samma situation och det ger liksom trygghet, för man vet att det inte är några fördomar på samma sätt som man kanske kan stöta på i skolan, eller, vart som helst egentligen. Det är lite en frizon från allt utanför.

Peters citat är tämligen representativt för de deltagare jag kom i kontakt med, där många tillskrev känslan av trygghet till det att alla var hbtq på något sätt. Jonna tar upp att då projektet riktar sig till hbtq-personer skapas en känsla av att få vara normen, istället för att vara icke-norm. Den säkra platsen utvecklas alltså delvis, som Collins (2009) beskriver, i *relationerna mellan* deltagarna, när de upplever att de kan spegla sig i varandras erfarenheter. Här fanns dock en dubbelhet i att kunna spegla sig i varandras erfarenheter som hbtq, samtidigt som identitet av många sågs som något flytande. När Annika och Petter talar om att gruppmedlemmarna befinner sig i "samma situation" handlar det om att alla deltagare är hbtq-identifierade. Detta innebär att vissa deltagare kan vara homosexuella cispersoner och andra heterosexuella transpersoner samtidigt som andra deltagare inte vill definiera sitt kön eller sin sexualitet. Det de delar är alltså att bryta mot de normer i vårt samhälle som reglerar kön och sexualitet. TBTO som säker plats handlar också om att slippa det heteronormativa samhällets krav på att identifiera sitt kön eller sexualitet. Identifikationen bygger därför mer på hur de *inte* identifierar sig – som heterosexuella cispersoner – än hur de identifierar sig. Detta formuleras av Johan som en "queer-identitet":

Johan: Det är inte något vi brukar prata om så mycket. Vi brukar ha en pronomenrunda varje gång, liksom. Nu berättade den förra [workshopleadaren] att hon var lesbisk men det är ingen stor grej liksom. Vi pratar ju liksom queer-identitet och så, men vad ens identitet är spelar ingen roll. Men vi pratar liksom om såna frågor ändå.

Elin: Hur kan det låta, hur pratar ni när ni pratar om queer-identitet?

Johan: Till exempel förra gången så pratade vi mycket om hbt-festivalen i Göteborg och olika transaktivistgrupper som finns i Göteborg. Men det kan vara på lite olika sätt. Men det behöver inte nödvändigtvis vara om en själv.

Detta går igenom även i Jonnas resonemang om hur workshop-ledarna identifierar sig, något hon inte vet:

Inte om de definierar sig som bi eller lesbiska eller... queer eller vad de nu identifierar sig, så har man ju inte frågat, det blir ju inte ofta så. Men man hör "vi bor ihop", eller "vi ska skaffa familj med dem" och några pratar om poly, och några är ihop med någon som också identifierar sig som... eller på något sätt samkönat... Så, det är mycket queer (skratt). Man vill liksom inte identifiera sig... Men ändå vill man ha den här identifikationen med hbtq-rörelsen.

Vissa av informanterna betonar ett normkritiskt synsätt och ett öppet sinne som viktigare än att gruppen består av hbtq-identifierade. Detta gällde också när informanterna talade om workshopledarna:

Petter: Det kan kännas viktigt och bra på ett sätt att man vet att de tillhör, det kanske låter lite dumt att säga så, men att de tillhör samma krets eller vad man ska säga. Så de vet att det kan vara jobbigt, eller, ja de vet hur det är helt enkelt. Men samtidigt, så om de inte skulle vara det, så länge de är bra på det de gör och liksom har ett öppet sinne så har det ju egentligen ingen betydelse.

Dessa informanter pekar på att det viktiga inte är hur folk identifierar sig, utan att de är normkritiska, öppna och accepterande. Det finns alltså hos informanterna två linjer, en som mer tydligt tar fasta på hbtq-identiteten och en som starkare betonar betydelsen av normkritik. De båda perspektiven samexisterar hos flertalet informanter, som pendlar mellan dem: att alla i gruppen är "öppna" eller "medvetna" det vill säga har ett normkritiskt perspektiv är det viktigaste, men det är också skönt att alla är hbtq, eftersom att de då "vet hur det är" vilket gör att man kan spegla sig i varandra. Identitet är enligt många informanter egentligen inte något fast och beständigt, men samtidigt är betydelsefullt att kunna identifiera sig med hbtq-rörelsen. Detta kan jämföras med McInnes och Davies (2008) problematisering av de säkra platserna, i det att de ofta uppmanar till en sorts identitetsarbete som inte riktigt går att kombinera med ett queert synsätt. Detta löser vissa informanter genom att tala om en "queer-identitet", eller en hbtq-identitet som de delar. Kanske blir också "det normkritiska" en sorts identitet att samlas kring.

Att inte (behöva) prata om sin identitet eller hur man identifierar sig är också en effekt av att vara på en plats där den är mer självklar, i ett sammanhang som inte är heteronormativt, och där man slipper bli exotiserad. Jag återkommer till detta nedan.

RFSLs och RFSL Ungdoms förtroendekapital

Det faktum att RFSL Ungdom – som många av informanterna kände till eller var engagerade i – stod bakom projektet nämndes också som något som gett känslan av att projektet var tryggt och säkert. Både RFSL och RFSL Ungdom togs av flera informanter upp som en sorts garant för att projektet var normkritiskt och därmed tryggt, detta kan jämföras med det förtroende Collins (2009) beskriver att kyrkan

och Svarta organisationer har haft som en institutionell säker plats för Svarta kvinnor i USA. Karin uttrycker det så här när hon pratar om de workshopledare som kommer in ”utifrån” i projektet:

Karin: Eftersom det är ett projekt från RFSL, så vet [workshopledarna] ju om att det är hbtq-personer som är med, och oftast är de ju hbtq-personer själv. Så att det är ju alltid aktivitet som är på RFSL-nivå.

Många hade kommit i kontakt med TBTO genom RFSL Ungdom, där de var engagerade och kände andra engagerade, vilket sannolikt skapade ett ännu större förtroende för projektet som säkert. Även i fall där informanterna inte själva var engagerade i RFSL Ungdom, nämndes organisationen ändå som något man kunde identifiera sig med och lita på, då man visste att de arbetade för hbt-personers rättigheter.

De normkritiska metoderna

Metoderna som användes – som pronomenrunda och gruppregler – var något som kändes igen av de deltagare som var engagerade i RFSL Ungdom: ”*det är RFSL Ungdom-stuket*”. Informanterna nämner också gruppreglerna, rundorna och gruppledarna som viktiga för att skapa en trygg stämning:

Kajsa: Det tycker jag Kim gör så braaa, hen har varit så bra på det här med att ha gruppregler och prata om det utan att det känns som att det står någon och domderar hur vi ska vara. Det känns verkligen som såhär, ”för att alla ska känna sig trygga, så har vi de här reglerna.”

Johanna säger att hon tycker att det är jätteviktigt med pronomenrunda, särskilt som att hon efter rundan förstod att det fanns transpersoner i gruppen, men att hon inte hade tänkt på det själv om inte ledaren hade tagit upp det. Pronomenrunda, gruppregler och gruppledaren kunde på detta sätt också fungera utbildande, för, som en av deltagarna uttrycker det: ”*även om man själv är h eller b, så kan man ju vara transfobisk*”.

De fysiska platserna

Det ska inte heller bortses från effekten som de fysiska platserna där träffarna genomförs har för hur träffarna upplevs. Under mina observationer befann jag mig i en bildsal på en skola (som var tom på elever, eftersom att det var helg), i en RFSL-lokal, i ett kulturhus för barn och unga, samt i en föreningslokal för en förening som riktar sig till tjejer och transpersoner. Alla platser hade alltså på något sätt anknytning antingen till det normkritiska eller till det kreativa och hjälpte på så sätt också de till att skapa en stämning av att befinna sig lite ”utanför verkligheten”, och möjligen på en lite öppnare och friare plats.

De kreativa uttrycken

Många av informanterna berättar att de känner att de kan öppna sig, eller blotta sig för varandra på TBTO, eftersom att alla i gruppen är hbtq. Många påpekar också att gruppen snabbt blev trygg eftersom att de visar så mycket av sig själva när de uttrycker sig kreativt tillsammans. Annika berättar att de i gruppen har olika kreativa uttryck som de är extra intresserade av, och att när någon pratar om sitt intresse öppnar den personen upp, vilket leder till att även de andra i gruppen

öppnar sig mer. Kaj och Johanna menar båda att det lätt blir personligt när det handlar om att uttrycka sig:

Kaj: Det kan ju bli väldigt personligt, med tanke på att du skulle ta med dig din favoritröst, och det kan ju vara vad som helst.

Johanna: I hemläxa fick vi att utifrån en låt skriva en text om någonting som vi har varit med om, någon speciell person, som vi känner väldigt starkt för på nåt sätt. Och sen så skulle vi fota hur vårt liv som hbtq-person har varit och så göra som en serie av det i fyra bilder. Och det blir ju väldigt personligt.

Kaj och Johanna beskriver alltså här uppgifter som de fått av workshopledare, och som gjort att de "tvingats" öppna sig för varandra, något båda tycker är positivt. De kreativa uttrycken på den säkra platsen blir ett sätt att formulera eller artikulera sin identitet som hbtq-person (jfr Shelton 2008), vilket i sin tur kan leda dels till en större förståelse för varandras olikheter, dels till en ökad känsla av gemenskap. Flera informanter pekar på att när de genom olika kreativa uttryck öppnar sig för varandra blir gruppen tryggare, eftersom att de kommer närmare varandra. Genom att deltagarna öppnar sig genom kreativa uttryck kan alltså också kreativiteten bidra till skapandet av en tryggare grupp, och därigenom också hjälpa till att skapa en plats där mer går att uttrycka.

Att prata om det, och att slippa prata om det

Shelton (2008) menar alltså att "genom trygga mötesplatser i vilka de kan utforska och definiera sig själva och artikulera sina identiteter öppet, kan queera ungdomar bli stärkta i sig själva." En effekt av den säkra platsen som många informanter nämner är just möjligheten att kunna formulera sig och uttrycka sig friare. TBTO ger möjlighet att öppna sig, eller till och med blotta sig, genom de kreativa uttrycken, men också att kunna diskutera sådant som är svårt att prata med andra om. Kajsa säger att för honom är en viktig sak med TBTO att få prata med andra som också har funderat över exempelvis könsidentitet och sexualitet. Hen menar att det på TBTO är lite öppnare och att det råder en hänsynsfull och respekterande stämning:

Kajsa: Folk blir liksom inte rädda för det på det där sättet, som kanske annars när man pratar om såna saker.

Annika menar, liksom många av informanterna, att den ökade tryggheten som kommer med att deltagarna har något gemensamt leder till att de kan öppna sig mer för varandra. Annika säger att hon aldrig hade vågat öppna sig så mycket som hon har gjort om det hade varit "alla möjliga" i gruppen. Johanna delar denna syn, och menar också att den kreativa verksamheten kräver en grupp där man kan lita på varandra. Enligt Johanna hör säkerheten ihop med hur de andra deltagarna identifierar sig:

Johanna: Det har att göra med att det bara är hbtq-personer där, tror jag, väldigt mycket. Att hade det varit öppet för alla så vet jag inte om jag hade vågat blotta mitt sexuella liv i text eller bilder eller ljud eller så... Det är lite för personligt för folk som kanske inte har erfarenhet av det. Som kanske inte kan förstå. Som inte är lika normkritiska.

Att befinna sig på den säkra platsen, och att öppet kunna artikulera sin identitet, kan också innebära att *inte behöva* prata om sexualitet och/eller könsidentitet. Som Paulina uttrycker det:

Även om jag är queer så vill jag inte bara sitta och prata om sånt. Alltså jag känner att man är så mycket mer som person, jag vill inte vara "hon som är queer" (skratt) utan jag vill vara mig själv.

Mika ger uttryck för en liknande tankegång:

Mika: Det känns som att, man kan gå mycket längre när man inte behöver börja från grunderna. Att, "jaha, visste du inte att alla människor inte identifierar sig som tjej eller kille?", man måste inte börja där, utan det är liksom avklarat redan, så det räcker med att jag säger "jag är genderqueer, och jag vill bli tilltalad hen". Det räcker med det och sen så kan vi fortsätta med andra grejer!

Det Mika formulerar handlar om att slippa bli exotiserad, eller obegripliggjord, och pekar mot det Collins (2009) beskriver, att den säkra platsen är en plats där motstånd mot objektifiering som "den andra" äger rum. Den säkra platsen står då i kontrast till en heteronormativ omgivning där varje yttrande om en samkönad partner tolkas som "tal om sexualitet", och varje brott mot könsnormer leder till frågor och tal om könsidentitet. Att kunna "*fortsätta med andra grejer*" handlar på TBTO om att utveckla sin kreativitet och sin uttrycksförmåga, och enligt många informanter också om att utveckla sig själv, och kan jämföras med de motståndsstrategier som Ambjörnsson (2010) tar upp i sin studie. Johan pekar på detta när hen resonerar om projektet:

Johan: Vi kan utveckla oss själva på ett kreativt sätt, alltså i en grupp där det inte finns begränsande normer. Så kan man utvecklas kreativt, och man kan med kreativiteten utveckla sig själv.

Sammanfattning "Att bygga en säker plats"

Betydelsen av att vistas i ett sammanhang där cis och hetero inte var normen var alltså något som samtliga informanter lyfte fram som en viktig anledning till att de deltog i projektet. Shelton (2008) beskriver en säker plats som något som skapas genom bland annat gruppregler kring beteenden och språk. Detta gäller också för TBTO, men vi kan dessutom se att den säkra platsen började konstrueras redan innan träffarna, både genom det förtroendekapital som RFSL och RFSL Ungdom hade hos deltagarna, och genom förväntningar på att kunna spegla sig i varandras erfarenheter. Den säkra platsen fortsatte sedan att byggas i gruppen genom vetskapen om att alla i gruppen på något sätt bröt mot samhällets normer, och ett aktivt talande om saker som förknippades med en "queer-identitet". De normkritiska metoderna var ytterligare en byggsten i konstruktionen av en säker plats där det öppna och tillåtande klimatet gjorde det lättare för deltagarna att vara kreativa, precis som Sahlin (2001) beskriver det. Effekten av detta blir att deltagarna kan visa fler sidor av sig själva i de kreativa uttrycken utan att de riskerar att inte bli förstådda, och utan att riskera att bli kränkta.

När heteronormen och dess effekter på olika sätt kritiserats och motverkas, konstrueras en trygghet för hbtq-personer. Att få slippa att tänka på sin identitet

som ”avvikare” och slippa förklara sig eller rätta människor som säger fel är en positiv effekt som informanterna upplever med TBTO. En annan är att kunna prata om sin identitet på fler sätt än vad som är möjligt i andra sammanhang, och även kunna inkludera fler sidor av sig själv i de kreativa uttrycken. Det blir alltså möjligt att formulera sin identitet som hbtq-person, men också att slippa göra det, och formulera andra saker. Därigenom kan berättelser skapas som kanske inte hade kunnat skapas någon annanstans.

Kreativa platser

Workshopledaren Nina presenterar en övning. Hon förklarar att deltagarna ska skriva utan uppehåll i ungefär åtta minuter. Ett syfte med övningen är att komma bort från prestationskrav. Det de skriver ska inte visas upp eller användas på något sätt, berättar hon. Ledaren säger att hon tror att mycket av de prestationskrav vi har exempelvis kring skrivande handlar om skolan. Alla deltagare har varsitt block, och de har en massa färgglada pennor att välja på. Snart fylls rummet av ljudet av sex pennor som skriver intensivt. Koncentrationen är total. Det hörs ingen tvekan i rummet, och ingen penna är tyst. Någon fnissar till, någon suckar. Pennorna skriver.

(Observation våren 2011)

Jag vill inleda avsnittet där jag ska försöka fördjupa förståelsen av kreativitetens betydelse i projektet med några av informanternas egna definitioner av kreativitet. Det visar sig nämligen att informanterna när de blir tillfrågade om vad de tycker att ”kreativitet” betyder, och vad de gör när de är kreativa, ger en uppsjö av förklaringar som ligger nära Vygotskijs (1995) definition ovan. Kreativitet handlar enligt informanterna alltså inte nödvändigtvis om konst, utan verkar kunna vara nästan vad som helst, både idéer, tankar och yttre sociala processer som exempelvis lajv. Vilken betydelse kreativiteten i projektet tillskrivs skiftar mellan de olika informanterna, men gemensamt är att de, i likhet med May (1994) betraktar kreativitet, skapande och fantasi som yttre och inre *handlingar* och inte som något som behöver leda fram till en slutlig produkt.

Mille menar att kreativitet betyder inspiration, det handlar om att skapa saker. Det behöver inte innebära att producera en pryl eller sak, snarare anser hen att det handlar om att inspirera andra och sig själv och tänka i nya banor. Mille berättar att hen syr och virkar, och håller på med teater och lajv. Mille berättar också att när hen går förbi till exempel en mossig sten i skogen så kan hen inte låta bli att arrangera den så att den ser ut som ett troll. Kanske går någon förbi och ser verket, annars är det ändå roligt att gå hem och veta att det sitter ett litet troll i skogen. Johan berättar att när hen gör kreativa saker bakar hen eller är kreativ med sin kropp och sitt uttryck. Det kan vara allt från att färga håret blått som hen gjorde för ett tag sedan, eller blont som det är nu. Kreativitet för Johan kan också vara att klä sig i roliga kläder. Paulina tänker att kreativitet är det som händer:

när man använder sina tankar, och inte låser fast dem, utan låter dem flöda på.

När Karin hör ordet kreativitet tänker hon på skapande, och att få göra någonting. Det handlar om att hennes intressen, tolkningar, åsikter och allt som har med henne att göra kommer ner i någonting hon gör. Jonna tänker att kreativitet är glädje, att kliva lite utanför ramar och mallar och att släppa lös sin potential. Annika tänker att det handlar om att sätta ner känslor och intryck på papper, eller i sömnad eller i vad det nu är man är intresserad av. Skapande utifrån sig själv är

det hon tycker bäst om. Man kan inspireras av andra, säger hon, men inte ta för mycket, utan ändå försöka göra något eget. När Kaj hör ordet kreativitet tänker hon på att skapa, på vilket sätt det än må vara:

Kaj: Att man gör nånting och det behöver inte vara bra, det behöver inte vara dåligt, och det behöver liksom inte vara nånting speciellt, bara man uttrycker det som man känner inuti. Det tycker jag är kreativitet.

När Kajsa tänker på kreativitet så tänker hen på kreativ problemlösning. Hen säger att hen, precis som Sahlin (2001), ser kreativitet som motsatsen till instängdhet.

Att bygga en plats för kreativitet

Skapandet av en miljö där resultatet uttalat inte är det viktiga är enligt Sahlin (2001) centralt för att främja kreativiteten. Många av informanterna lyfter också fram just detta när de pratar om de kreativa handlingarna som de utför inom ramen för TBTO. Flera berättar också att de har skrivit in detta i gruppens regler, exempelvis att resultatet inte är det viktiga, eller att de inte ska känna prestationsångest. En nyfiken tillåtande och uppmuntrande stämning är också viktig för skapandet av den kreativa platsen. En stor del av informanterna tar också upp att stämningen är just uppmuntrande och peppande. Workshopledarna beskrivs ha en stor roll i detta. Kajsa tar upp att hen aldrig har känt sig förminskad eller betraktad som "liten och gullig" av workshopledarna. Istället har hen uppfattat att dessa tar deltagarna på stort allvar. Petter beskriver på ett bra sätt hur de flesta informanterna ser på ledarna, och på stämningen på TBTO i stort:

Petter: Man får uppmuntran för det man gör och det sägs inte något negativt om något som någon gör eller säger, utan man håller det på en positiv nivå. Det är bra stämning, så man behöver inte vara nervös för det man säger eller det man gör. Man kan vara den man är utan att behöva tänka på vad andra tycker egentligen.

Johanna menar att det är stor skillnad på TBTO och skolan. Hon talar om musik- bild- och slöjdlektionerna som tillfällen där givna uppgifter ska lösas, och att det känns som att de mest handlar om att man ska lära sig olika tekniker. Johanna menar att kreativiteten inte alls utvecklas i de sammanhangen, eftersom att även det till synes kreativa i själva verket handlar om att utföra de uppgifter som läraren ger. Som hon uttrycker det: "det är ingen som säger: 'det här är ett piano, vad kan du hitta på med det?'". Det Johanna upplever som annorlunda på TBTO handlar om att deltagarna får hitta sin egen väg. Hon tror att det handlar om att det inte är så styrt, utan frisläppt, kreativt och öppet. Johanna pratar under intervjun först om att hon inte är så bra på att skapa, men återkommer sedan till ämnet och rättar sig själv, kreativitet handlar inte om att vara bra eller dålig, menar hon, det handlar om att uttrycka sig.

Fantasin – en plats för avslappning och förvandling

När Petter talar om sin inre kreativa plats, där han befinner sig bland annat när han skriver, beskriver han det som att han nästan försvinner bort:

Jag har inte så mycket koll på vad det är för känslor jag har precis när jag skriver. Då brukar jag bara försvinna bort i huvudet. Men det brukar många

gångar kunna kännas väldigt skönt och lugnt efteråt för att, man har fått ur sig nånting, så det känns lite lättande.

Många informanter beskriver något liknande när de pratar om sina kreativa processer. Att befinna sig i sitt skapande är att befinna sig utanför verkligheten, och att befinna sig någonstans där känslor kan få utlopp. Detta skänker ofta en känsla av befrielse och lättnad efteråt. I likhet med det Lipton (2008) beskriver när han talar om ”fantasy space” kan fantasin alltså fungera som en sorts inre säker plats för avslappning och uttryck.

På den kreativa platsen sker också olika former av förvandlingar, ibland i fantasin (jfr Lipton 2008) och ibland i det yttre, i skapandet av bricolage där nya mönster på ett oväntat sätt byggs av delar av den existerande kulturen (jfr Pope 2005). Milles berättelse om en träff där de hade en workshop i blandteknik kan läsas som en väldigt konkret beskrivning av detta:

Jag tog en stor vit bild, med konturen av en människa, det såg ut som några penseldrag bara men ändå väldigt tydligt en människa. I människan satte jag meningar, ur tidningar, böcker, liksom tog dem från det sammanhanget och byggde ett helt nytt sammanhang. Det var ingen flytande text, varje mening var för sig, det blev liksom en helt annan innebörd.

Milles tal om sitt collage tydliggör den potential som finns i att ta material som redan existerar och genom att på olika sätt bearbeta det, skapa något helt nytt.

Mika talar om något liknande, men som istället sker i hens inre – i det som Lipton (2008) beskrivit som en ”queer fantasy space” – när hen berättar om en workshop de har haft i TBTO. Uppgiften var att förändra en berättelse som de sett eller hört. De skulle förändra denna berättelse genom att skriva in sig själva i den, en uppgift som Mika beskriver som ”normkritisk”, och verkligen uppskattade. Mika berättar att hen även sedan innan uppgiften hela tiden skriver om berättelser och förändrar bilder i sin fantasi. Mika tänker mycket på reklam i det här sammanhanget, och de stereotyper som finns där av män och kvinnor. Hen beskriver det som att vi hela tiden bombarderas med heteronormativa bilder, och drömbilder om hur en kropp ska vara. Hen gör därför om sådana bilder i sitt huvud, exempelvis ändrar könen på de som medverkar. Om mannen i den här reklamen var kvinna, hur skulle det kännas då? Hur skulle folk reagera?

Kajsa beskriver ytterligare en typ av förvandling, som handlar om hur negativa känslor kan förvandlas till värdefullt material:

Kajsa: Det har liksom känts som att när en riktigt hemsk känsla har kommit ut i en låt så har den plötsligt blivit ett guldgruv. Det är så himla härligt att såhär, det som jag tyckte var så jobbigt, och bar på och som bara uäää, skavde, att jag kunde göra en låt av det och så blev det plötsligt något annat.

Utställningen – en plats för motstånd

I slutet av projektet ska deltagarna arrangera en utställning med sina verk. Detta är alltså något som kan sägas gå emot konceptet med den prestationsbefriade och resultatlösa kreativiteten. Den selektiva och strukturella ansatsen möts här (jfr Ander 2005). Unga hbt-personer får en plats för sina uttryck, vilket kan sägas ingå i den selektiva och strukturella ansatsen samtidigt: det är stärkande för gruppen att

ta plats och att uttrycka sig. En starkt grupp leder till samhällsförändringar då mångfalden uttryck ökar och bilden av unga hbt-personer förändras av dem själva. Ur ett annat perspektiv krockar de båda nivåerna – i de kreativa processer som sker i gruppen under terminen betonas kreativitet just som något som inte nödvändigtvis leder fram till ett resultat, samtidigt som en utställning kräver någon form av produkter att ställa ut. Utställning beskrivs av vissa informanterna som ett sätt att nå ut med ett politiskt budskap, och frågan är hur väl detta går ihop med verksamheten under terminen, som ibland beskrivs i nästan terapeutiska termer.

Garanten att få vara anonym och att inte behöva delta är viktig för vissa, och har också poängterats av gruppledarna enligt informanterna: *Det är väldigt bra att Sam verkligen är såhär: "om vi inte vill, så är det helt lugnt, det är inte det viktigaste"*. Deltagarnas inställning till detta tillfälle att synas och möta en publik varierar. Flera av dem betonar alltså vikten av att få vara anonym, och framhåller att man inte behöver vara med i utställningen om man inte vill: *man kan sitta och göra hur mycket som helst under en workshop och välja att inte ställa ut ett dyft om man inte vill. Och man kan välja om man vill vara anonym eller inte som jag har förstått det (Petter).*

Kajsa: Jag kan ju känna att nu har jag gjort så himla utlämnande saker så att jag skulle kunna ställa ut, men då skulle jag vilja vara anonym.

Här pekar alltså deltagarna på den dubbelhet som finns inbyggd i den säkra platsen, som både trygghetsskapande och samhällsförändrande. De på TBTO förekommande imperativen om att öppna sig, och den känsla som har funnits bland informanterna om att de kan blotta sig inför varandra i den trygghet som deras relationer skapar, står i kontrast till att möta en potentiellt heteronormativ publik, i en mer osäker omvärld.

Samtidigt betonar många informanter vikten av utställningen. Johanna menar att den ger projektet en känsla av seriositet: *att det inte bara rinner ut i sanden, att man känner att det liksom... leder till nånting. Att vi inte bara är här och leker, utan att vi producerar nånting.* Utställningen betraktas av flera informanter som ett viktigt tillfälle att nå ut till andra människor med ett budskap om mångfald, eller ett normkritiskt budskap. De verk som har producerats inom den säkra platsens ramar ska nu nå ut till fler, och uttrycken bli motbilder till de gängse bilderna av unga hbt-personer, i den mån dessa bilder ens finns. Kanske kommer utställningen också att påverka samhällsdebatten:

Johan: Jag vet ju inte hur konstutställningen kommer att bli sen. Det kan ju hända att det blir något av det, jag är inte säker. Men man får ju hoppas på det. För en konstutställning kan ju påverka väldigt mycket i en samhällsdebatt. Har vi ju sett tidigare (skratt), Elisabet Olsson Wallin och liknande.

Petter menar att människor som kommer utifrån kanske får nya perspektiv när de tar reda på vilka som har ordnat utställningen. Kaj är inne på samma linje, och talar om mångfald i dubbel bemärkelse, både vad gäller konsten och människor:

Kaj: Jag tycker att det är bra att man visar att det finns olika sidor. Jag tycker att det är intressant det här med olika konstformer och att man liksom kan uttrycka

sig på olika sätt. Men samtidigt få fram typ samma budskap om att det finns så många olika typer av människor.

Syner på utställningen som ett sätt att nå ut med ett politiskt budskap, som till stor del handlar om synliggörande, är också tydlig under den observation jag gör på workshopen där utställningen planeras. På denna workshop deltar grupper från två av städerna samtidigt, och de får genom att skapa papp-modeller av utställningsrummen visualisera hur utställningarna ska utformas. Idéerna utarbetas genom övningar, både i de ursprungliga grupperna och i tvärgrupper. Under dagen genomförs många rundor, där en mångfald av idéer till utställningarna presenteras. Deltagare kastar ut idéer, mer eller mindre seriösa. Någon tycker att heterosexuella besökare ska tvingas komma ut som heterosexuella, en annan föreslår en fiskedamm av något slag. En av grupperna planerar att låta publiken komma in i och ut ur utställningsrummet genom garderobsdörrar. En prideparad i miniatyr bestående av barbie-dockor med avklippt hår eller kanske avklippta fötter diskuteras: *"Jag har inga läderkläder till dem"* säger någon, *"Vi får ha syjunta och sy barbiekläder!"* säger någon annan, och även här blir det tydligt hur deltagarna på ett kreativt sätt omtolkar, förvandlar och queerar den omgivande heteronormativa kulturen (jfr Lipton, jfr Pope).

Att utställningarna ska vara interaktiva och väcka tankar hos publiken är något som verkar vara viktigt för många av deltagarna. Helst ska publiken få aha-upplevelser, eller åtminstone bli fundersamma eller kanske förvirrade. Att utställningen ska ha ett positivt budskap och utstråla glädje, samtidigt som den ska vara normkritisk och behandla djupa och svåra frågor, är också åsikter som förs fram, det poängteras av flera deltagare att just denna dubbelhet är viktig.

Vissa deltagare diskuterar utställningsidéer som kretsar kring deras egen identitet som hbtq-personer, exempelvis att visa upp olika stereotyper som brukar associeras till gruppen. *"Det är viktigt att hbtq-personer som kommer dit känner samhörighet"*, påpekar någon. *"Mycket regnbågsfärgade saker måste vi ha"*. Andra deltagare anser det viktigaste vara att föra fram ett budskap om att alla människor egentligen är ganska lika, och vill komma bort från den fixering vid sex som de anser ofta råder när exempelvis homosexualitet kommer på tal. Dessa deltagare verkar vilja förmedla till publiken att det faktum att de är hbtq endast är en liten del av deras personlighet.

Sammanfattning "Kreativa platser"

Att uttrycka sig kreativt betyder för deltagarna i projektet inte uteslutande att skapa konstnärliga produkter. Deras beskrivningar av vad kreativitet är ligger nära både Vygotskijs (1995), Mays (1994) och Sahlins (2001) då de menar att kreativitet är handlingar som kan vara i stort sett allt som ger upphov till något nytt. I deltagarnas kreativa processer, på deras inre fantasiplatser upplever de avslappning och befrielse, men de lyckas också omforma negativa känslor, och inte minst den heteronormativa omgivningen. Kreativiteten i projektet betyder också för många av deltagarna att de kan uttrycka en alternativ världsbild, genom att föra fram uttryck och bilder som annars inte syns i ett heteronormativt samhälle. När Mika i sin fantasi förändrar könsstereotypa reklambilder, och alltså omvandlar existerande symboler för majoritetskulturen, gör hen en sorts inre bricolage som queerar den heteronormativa omvärlden (jfr Pope 2005, jfr Lipton 2008). På samma sätt kan Barbiedockor queeras bara genom talet om att sätta dem

i ett Pride-tåg med hemsydd läderkläder. För vissa deltagare handlar slututställningen också om att förändra den bild av sig själva som de ser, eller inte ser, i majoritetssamhället. Att representera hbtq-personer och hbtq-kultur blir därför viktigt. Dock finns en inbyggd spänning i att den öppenhet som råder under träffarna ska möta en publik, vilket för vissa informanter medför att de vill vara anonyma. I talet om och planerandet av utställningen rör sig deltagarna just i denna spänning mellan dels gemenskapen och tryggheten dem emellan, och dels målet att på ett mer genomgripande strukturellt sätt förändra normer i samhället.

SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION

Syftet med uppsatsen var att undersöka hur ”Tusen bilder, tusen ord” konstruerades som en säker plats, och hur det stod i relation till de kreativa uttrycken i verksamheten. Detta undersöktes med frågeställningar om vilka betydelser några deltagare i projektet tillskrev TBTO som en säker plats, och vilka betydelser de tillskrev de kreativa uttrycken som projektet kretsade kring. Det visade sig att TBTO konstruerades som en säker plats på en rad olika sätt. Det fanns hos många av informanterna en känsla av att det gick att spegla sig i varandras erfarenheter, även om dessa erfarenheter inte såg precis likadana ut, vilket gjorde att platsen kunde börja konstrueras som säker redan innan projektets början. Att bli sedd som ”avvikare” i förhållande till samhälleliga normer om sexualitet och kön blev här en gemenskapsskapande faktor. Samtidigt hjälpte det förtroendekapital som RFSL och RFSL Ungdom hade hos många av deltagarna till att påbörja konstruktionen av den säkra platsen. De normkritiska metoderna som medvetet användes i projektet, som att representera hbtq-kultur och att skapa trygghet genom pronomenrundor och gruppregler var också en del i konstruktionen. Workshoparnas innehåll – de olika kreativa uttrycken – var även de en del i den säkra platsens konstruktion, dels som ett led i att deltagarna kom närmare varandra och en öppen och tillåtande atmosfär skapades, dels som ett sätt att uttrycka sig och formulera motstånd på olika sätt. Här var idéer om den resultatbefriade och prestationslösa kreativiteten viktiga, men även idéer om de kreativa uttrycken som politiska handlingar. Kreativiteten hade också betydelse som en sorts inre säker plats där avslappning kunde uppnås och förvandling kunde ske. TBTO blev på dessa sätt en säker plats, en frizon där deltagarna kände sig självklara och kunde ägna sig åt annat än att förklara sin identitet och sitt sätt att leva för en oförstående omgivning. Kreativitet, normkritiska metoder och identitetsskapande var alla nödvändiga delar i det som skapade friheten att uttrycka sig själv.

Uppsatsen utforskade också den spänning som kan finnas mellan gruppstärkande insatser och mål att förändra samhälleliga strukturer. Denna dubbelhet kan antas existera i många ideella sociala organisationer. Samtidigt som organisationen arbetar socialt eller stödjande så arbetar den också politiskt för förändring. Ofta möts de två ambitionerna, stödet som ges handlar om att stärka en utsatt grupp som ett led i det politiska arbetet. Att stöd ges samtidigt som motståndsstrategier utformas är något som sannolikt sker i RSMHs klubbhus, på kvinnojourer och inom RFSL och RFSL Ungdom. I TBTO återfinns också denna dubbelhet: informanterna talade om att öppna sig och vara personliga i sina kreativa uttryck, något som kan kopplas till den stärkande aspekt som projektet ska ha. Samtidigt innehåller projektet en slututställning, som gick ut på att presentera sina uttryck

inför en utifrån kommande blick, något som informanterna tillskrev en politisk eller socialt förändrande betydelse.

En plats som är säker för hbtq-personer – där de inte behöver vara rädda för sanktioner, och slipper förklara sig – leder alltså till en breddning av de möjliga kreativa uttrycken. Effekterna av detta är sannolikt flera. En av dem kan antas vara ett ökat välmående hos individen, en annan att mångfalden av uttryck i samhället ökar. Enbart det faktum att fler får möjlighet att uttrycka mer – oavsett om det som uttrycks är uttalat normkritiskt eller politiskt – kan alltså ses som ett led i en social förändring, som inte minst handlar om allas rättighet att utvecklas utan att hämmas eller till och med skadas av sin omgivning (jfr Ungdomsstyrelsen 2010). En kreativ handling kan enligt informanterna vara att färga sitt hår blått, att göra ett stentroll i skogen eller att för sin inre blick omskapa en könsstereotyp omgivning. Även skapandet av ett nytt ord för den egna identiteten när detta saknas, eller hitta sitt eget rätta namn är enligt de definitioner som presenterats ovan i allra högsta grad kreativa handlingar.

Under arbetet med uppsatsen har nya frågor väckts, både om normkritiska metoder i socialt arbete, och om synen på kreativitet som ett redskap i socialt och politiskt förändringsarbete. När det gäller normer i socialt arbete har jag reflekterat mycket över den ”nivå” jag upplevt att jag har kunnat skriva denna uppsats på. Jag vill här återkoppla till reflektionerna om ”*vad som behöver förklaras*” i avsnittet ”Ett normkritiskt språk”. Att sätta projektet TBTO men även uppsatsen i ett sammanhang har naturligtvis varit viktigt, men en hel del energi har gått åt till att förklara vissa begrepp, ord och tankegångar, just eftersom de inte betraktas som självklara. Vilken kunskap vi som socionomstudenter har med oss efter vår utbildning är självklart ingen slump, utan kopplat till kunskaps- och människosyn. Jag kan bara hålla med Mika när hen säger: *Det känns som att man kan gå mycket längre när man inte behöver börja från grunderna.*

Tusen andra frågor har förstås också väckts under arbetes gång: Hur arbetar (eller arbetar inte) andra organisationer för att hbtq-personer ska kunna känna sig inkluderade och kunna uttrycka sig friare? Hur kan normkritiska metoder utvecklas för att användas i socialt arbete? Hur arbetar andra organisationer och verksamheter med kreativitet som hälsofrämjare? Händer det att kreativitetens omstörtande potential glöms bort eller underdrivs? Jag har också funderat på vilken roll kreativa uttryck *i sig själva* har i politisk eller social förändring, i förhållande till den roll kreativitet ibland tilldelas som *redskap* för politisk eller social förändring (även om denna distinktion inte är helt lätt att göra). På TBTO har jag anat ett synsätt som handlar om att med kreativitetens hjälp uttrycka, eller bli stärkt i en hbtq-identitet. Workshoparnas innehåll har i anslutning till detta ofta kretsat kring frågor om identitet och sexualitet, och därmed fyllt de kreativa uttrycken med ett visst innehåll. Kanske underskattas kreativitetens egen kraft? Kanske kan kreativitet även utan att *handla om* politik, ändå vara politisk och skapa sociala förändringar?

KÄLLOR

Ambjörnsson, F (2006) *Vad är queer?* Stockholm: Natur och kultur

Ambjörnsson, F (2010) Att ta plats – motståndsstrategier. I: Ungdomsstyrelsen: *Hon hen han: en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Ander, B (2005) *Möten i mellanrummet: socialt förebyggande arbete med ungdomar*. 1. uppl. Stockholm: Gothia

Bromseth, J & Darj, F (red.) (2010) *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet

Börjesson, B (2008) *Förstå socialt arbete*. Malmö: Liber

Carlsson, M (2010) *Egaliamodellen: metoder för inkludering av hbtq-ungdomar i skola och fritidsverksamhet*. Stockholm: Egalia, RFSL Stockholm

Darj, F & Nathorst-Böös, H (2010) *Är du kille eller tjej?: en intervjustudie om unga transpersoners livsvillkor*. Stockholm: RFSL ungdom

Danielsson, M (2009) *Transpersona non grata: den ogiltigförklarade livserfarenheten*. Malmö: Faculty of Health and Society, Malmö University

Denscombe, M (2009) *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur

Diskrimineringsombudsmannen: *Upplevelser av diskriminering: en sammanfattande rapport samt analys baserat på en kvalitativ undersökning om upplevd diskriminering*. (2010). Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen, DO

Glas, A (2010) *Tusen bilder, tusen ord. Ett konstprojekt som RFSL Ungdom driver med tankar om att minska den psykiska ohälsan bland unga hbt-personer*. Opublicerat.

Forsman, B (1997) *Forskningsetik: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur

Collins, P H (2009) *Black feminist thought: knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. New York, N.Y.: Routledge

Ungdomsstyrelsen (2010) *Hon hen han: en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. (2010) Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Larsson, S, Lilja, J, Fossum, B (2008) *Vem får man vara i vårt samhälle?: om transpersoners psykosociala situation och psykiska hälsa*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut

Lipton, M (2008) *Queer Readings of Popular Cultures: Searching [to] Out the Subtext*. I: Driver, S (red.) *Queer youth cultures*. Albany: State University of New York Press

May, R (1994) *Modet att skapa*. [Ny utg.] Stockholm: Natur och kultur

Mattsson, T (2010) *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerup

McInnes, D & Davies, C: Articulating Sissy Boy Queerness within and against Discourses of Tolerance and Pride. I: Driver, S (red.): *Queer youth cultures*. Albany: State University of New York Press

Nielsen, M (2007) *På avvikarens ansvar: en enkätstudie om ungdoms- och studentorganisationers arbete med HBT-frågor*. Stockholm: RFSL Ungdom.

Pope, R (2005) *Creativity: theory, history, practice*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge

Robson, C (2002) *Real world research: a resource for social scientists and practitioner-researchers*. 2. ed. Oxford: Blackwell

Rooke, A (2010) Trans Youth, Science and Art: Creating a (Trans) Gendered Space. *Gender, Place and Culture*. 5, 655-672

Rosenberg, T (2006) *L-ordet: vart tog alla lesbiska vägen?* Stockholm: Normal

Roth, N m fl (2006) *Hälsa på lika villkor?: hälsa och livsvillkor bland HBT-personer*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

RFSL (2011) *Vad är RFSL?* <<http://www.rfsl.se/?p=109>> Besökt 2011-05-19

RFSL Ungdom (2011a) *Om RFSL Ungdom* <<http://rfslungdom.se/om>> Besökt 2011-03-14

RFSL Ungdom (2011b) *Aktiva verksamheter* <<http://rfslungdom.se/verksamhet>> Besökt 2011-03-14

Sahlin, I (2010) Sociala problem som verklighetskonstruktioner. I: Meeuwisse & Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur.

Sahlin, N-E (2001) *Kreativitetens filosofi*. Nora: Nya Doxa

Shelton, J (2008) Redefining Realities through Self-Representational Performance. I: Driver, S (red.) *Queer youth cultures*. Albany: State University of New York Press

Socialstyrelsen (2004) *Sexuell läggning och bemötande inom socialtjänsten*.

Vygotskij, L S (1995) *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos

Åkerlund, C & Darj, F (2010) *Man föds inte till homofob man blir det – ett studiematerial om homofobiska hatbrott*. Stockholm: RFSL Ungdom

BILAGA 1, INTERVJUGUIDE

Hur kom du i kontakt med projektet TBTO?

(Om genom RFSL Ungdom – Hur kom du i kontakt med RFSL ungdom?)

Kan du berätta lite om vad TBTO är för projekt?

Kan du beskriva den första gången ni träffades med TBTO?

Vad gjorde ni?

Hur kändes det?

Kan du beskriva hur gruppen ser ut?

Vet du hur de andra i gruppen identifierar sig?

Betyder det något för dig hur de andra i gruppen identifierar sig?

Hur ser en vanlig TBTO-träff ut?

Vad gör ledarna?

Vet du vad workshopledarna gör annars?

Hur har du fått reda på det?

Vet du hur ledarna identifierar sig?

Hur har du fått reda på det?

Hur är projektet upplagt?

Hur har det bestämts?

Vad har ni haft för workshops?

Hur har det bestämts?

Vad betyder ”kreativitet” enligt dig?

Vad gör du när du är kreativ?

Vad tänker du om utställningen?

Vad föreställer du dig att det här projektet kan leda fram till, för dig själv?

Föreställer du dig att projektet kan leda fram till något annat?

BILAGA 2, OBSERVATIONSSCHEMA

Hur märks det att ledarna arbetar efter en normkritisk pedagogik?

Hur pratar ledare och deltagare om kreativitet?

Vad gör deltagare som är kreativt?

Formuleras motstånd, och i så fall hur, på vilket sätt?

Hur interagerar grupp/ledare/workshopledare?

Vilka känslotillstånd finns i rummet? Hur är stämningen?

BILAGA 3, MAIL TILL DELTAGARNA

"Jag heter Elin Mörkberg och pluggar till socionom i Malmö och ska skriva min C-uppsats om Tusen Bilder, Tusen Ord. Jag tycker att det är ett jättebra projekt och hade gärna varit med själv om jag inte varit för gammal... Men att skriva om det känns också väldigt kul!

Det jag skulle vilja göra nu är att vara med på några workshops och se vad ni gör, och gärna också intervjua några av er som deltar, om någon är peppad. Alla kommer att vara anonyma i uppsatsen.

Ser fram emot att ses! // Elin"